

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
Коломийський інститут**

***МАТЕРІАЛИ XII ЗВІТНОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ВИКЛАДАЧІВ КОЛОМИЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ***

Івано-Франківськ
«НАІР»
2016

УДК 001.08
ББК 72 (4Укр)
М 34

**Матеріали XII звітної наукової конференції викладачів
Коломийського інституту / за ред. О. Поясик, М. Ковальчука. – Івано-
Франківськ: НАІР, 2016. – 78 с.**

До збірника увійшли матеріали доповідей на XII звітну наукову конференцію викладачів Коломийського інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника за напрямками «Педагогіка», «Психологія», «Філологія».

Редакційна колегія:

М. П. Ковальчук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології Коломийського інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

О. І. Поясик – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки і психології Коломийського інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Відповідальність за достовірність фактів, викладених у матеріалах, несе автор.

*Друкується за ухвалою вченої ради Коломийського інституту
Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника» (протокол № 5 від 24 березня
2016 року).*

З М І С Т

ПЕДАГОГІКА	4
Лаппо В. В. <i>Роль ІКТ у процесі духовного самовдосконалення сучасного студентства.....</i>	<i>4</i>
Поясик О. І. <i>Методика проведення інтегрованих уроків у початковій школі</i>	<i>12</i>
Чепіль М. В. <i>Вплив фізичної культури на адаптацію студентів до сучасних умов життя</i>	<i>17</i>
 ПСИХОЛОГІЯ.....	21
Микитюк Г. Ю. <i>Професійна кар'єра особистості: сутність, основні види та функції.....</i>	<i>21</i>
Петрів О. П. <i>Засади родинного виховання в літературній спадщині митрополита Андрея Шептицького.....</i>	<i>34</i>
Юрченко І. В. <i>Комплексна соціальна допомога сім'ям, в яких зафіксовано випадки насильства.....</i>	<i>42</i>
 ФІЛОЛОГІЯ, ФІЛОСОФІЯ.....	56
Васильчук М. М. <i>На підступах до української літературної гуцуліани (від етнографії – до літератури; карпатоцентричність і гуцульцинокордизм; «гуцульський» текст).....</i>	<i>56</i>
Михайлюк С. Я. <i>Біоетика та її концептуальні модифікації.....</i>	<i>65</i>
Русакова О. В. <i>Сучасний газетний текст: типологія мовних помилок (на матеріалі місцевої преси).....</i>	<i>74</i>

ПЕДАГОГІКА

Лаппо В.В.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки і психології

РОЛЬ ІКТ У ПРОЦЕСІ ДУХОВНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА

Побудова громадянського суспільства передбачає орієнтацію на пріоритети духовності і моралі. В означеному процесі особливе значення посідає проблема оновлення системи вищої освіти як провідного осередку духовної культури нації.

Дослідження наукового доробку вітчизняних і закордонних вчених переконує у необхідності створення теоретично обґрунтованої і методично насиченої системи духовного виховання особистості студента. Наше дослідження ґрунтується на твердженні Г.Шевченко, за яким: «моральне виховання студентів є пріоритетним напрямком у виховній роботі інституту. Воно спрямоване на підвищення статусу духовності й моральності у всій системі навчально-виховної діяльності ВНЗ й має на меті формування духовності як фундаментальної якості особистості, що визначає її позицію, поведінку, ставлення до себе й навколишнього світу» [4, с. 3].

Водночас аналіз джерельної бази засвідчує недостатню увагу до питань впровадження в освітній процес ВНЗ нових засобів виховання орієнтованих на духовне зростання сучасного студентства. Зокрема це стосується ресурсів мережі Інтернет як новітнього виміру збереження й передачі інформації. Традиційно педагогічна наука приділяє значну увагу навчальним можливостям Інтернет простору (Жалдак та ін., 2014). Щодо його залучення у виховний процес, то спостерігається вкрай скептичне ставлення. Зазвичай Інтернет відносять до негативних чинників впливу на духовний світ особистості. Відтак набувають актуальності питання педагогічного

потенціалу Інтернет-ресурсів та умови їх використання в якості засобів духовного виховання студентів ВНЗ.

В узагальненому значенні засоби виховання – це культурні цінності, залучені у педагогічний процес задля вирішення конкретних виховних завдань.

Будь-який об'єкт матеріальної чи духовної культури виконує функцію засобу виховання за умови:

- 1) з ним пов'язана інформація, необхідна для розвитку внутрішнього світу особистості вихованця;
- 2) він виділений як предмет засвоєння в образній, наочно-дійовій або знаково-сигнальній (усній чи письмовій) формі;
- 3) об'єкт разом зі своєю інформацією залучений до спілкування та спільної діяльності вихователя й вихованців.

Окрім об'єктивних характеристик при виконанні функції засобу виховання він набуває ще й педагогічного забарвлення в разі визначення способу його використання вихователем та встановлення можливості його використання самими вихованцями в майбутньому процесі самовдосконалення.

Вибір засобів виховання обумовлюється метою й завданнями виховання, методами й формами організації виховного процесу, що здійснюють певний вплив на всебічний розвиток особистості. Для виховання певної якості особистості чи переконання необхідні адекватні (відповідні) засоби виховання.

Засоби виховання є невід'ємною складовою реалізації будь-якої форми організації виховного процесу. Наприклад, різноманітні позааудиторні заходи, колективні творчі справи, заняття в гуртках, секціях, туризм, художня самодіяльність, різноманітні види праці. В них використовується система засобів виховання спроможних сприяти виховним впливам на особистість.

Для того, що стати повноцінним засобом виховання необхідно не

тільки визначати педагогічний ценз, а й форми організації та методи виховання, у які його буде залучено. Не є виключенням Інтернет-ресурси, що добираються педагогом для використання у виховній роботі студентської молоді.

Розв'язання складних пізнавальних і практичних завдань на основі власних бажань дозволяє вихованцю тренувати свою волю, наполегливість, цілеспрямованість у відповідності з ідеалом. Завдяки рефлексії вихованець здатен періодично співставляти результати самовиховання з життєвими завданнями та загально усталеними ідеалами.

З нашого погляду, реалізації практично кожного із зазначених напрямів сприятиме залучення різноманітних Інтернет-ресурсів. До таких ресурсів насамперед належать: електронні бібліотеки, віртуальні музеї, Інтернет-версії освітніх телеканалів, соціальні мережі, сайти навчальних закладів.

Сучасні електронні бібліотеки являють собою широкомасштабний сервіс на основі документів, що зберігаються у цифровій формі, доступ до яких надається через мережу великій кількості користувачів.

Електронна бібліотека – розподілена інформаційна система, що дозволяє зберігати і використовувати різноманітні колекції електронних документів (текст, графіка, аудіо, відео) завдяки глобальним мережам передачі даних в зручному, для кінцевого користувача, вигляді.

Крім електронних документів об'єктами опрацювання в електронній бібліотеці є також бази даних, мапи, карти користувача, посилання на інші електронні бібліотеки тощо.

До основних функцій електронної бібліотеки належать:

- задовольняти інформаційні потреби користувачів (суспільства);
- надавати інформаційні послуги (пошук, анотації, інформація про нові надходження та ін.);
- організовувати інформацію таким чином, щоб її було зручно використовувати (каталогізація та зручна навігація);

- керувати місцезнаходженням інформації та здійснювати передачу інформації користувачам та їх посередникам;
- забезпечувати інтеграцію інформаційних ресурсів.

Більшість електронних бібліотек надають можливість завантаження книги в форматі fb2, txt, doc, mp3 та інших форматах абсолютно безкоштовно. Все, що потрібно від читача, це відвідати обрану електронну бібліотеку, знайти потрібну книгу й завантажити її.

Визначальну перевагу електронних бібліотек вбачаємо у доступності аудіоверсій першоджерел, що дозволяє знайомити студентів з кращими зразками духовної культури, а відтак сприяти їх духовному розвитку. Щоправда, сучасному викладачу недостатньо просто повідомити студентам перелік праць рекомендованих для ознайомлення. Важливо продумати методичні прийоми та засоби здатні активізувати читацький інтерес і бажання замислюватись над питаннями особистісно-індивідуального, національно-державного, загальнопланетарного характеру виміру.

Наприклад, під час викладання навчального курсу «Філософія» тему «Світовий філософський процес» можна збагатити глибоким аналізом моральних якостей особистості, що представлений у роботі «Сповідь» релігійного мислителя середньовіччя Блаж. Августина (Августин Аврелій, 2008). При вивченні його творів, згідно з темою програми, слід зазначити, що він один з перших звернув увагу на проблему формування особистості. Для методичного забезпечення дисципліни «Філософія» (як для самостійної роботи, так і на практичних заняттях) можна скористатися і друкованою версією книги, але ми вважаємо більш цікавою для студентів роботу з невеликими фрагментами аудіокниги. Задля активізації уваги студентів перед прослуховуванням кожного фрагменту доцільно ставити запитання:

1. Які риси людини Блаж. Августин називає небажаними?
2. За яких умов, за Блаж. Августином, проявляються моральні риси дитини?

3. Які вчинки дітей Блаж. Августин вважає невинними, але для дорослих – негативними?
4. З якими труднощами зустрічався Блаж. Августин під час навчання у школі?
5. Поміркуйте, чому батьки в ті часи схвалювали насильство учителів над дітьми?
6. Обґрунтуйте вислів Блаж. Августина «Будь-який безлад у душі несе їй покарання».
7. Проаналізуйте ставлення Блаж. Августина до вимог освіти.
8. Який шлях освіти та виховання дітей Блаж. Августин називає правильним?
9. Які твори, що вивчали у школах, Блаж. Августин піддає жорсткій критиці? Які моральні риси пропагуються в них?
10. З якими правилами Блаж. Августин порівнює правила поведінки?
11. Охарактеризуйте ставлення автора до таких рис, як брехливість, пихатість, зневіра, гнів.

Зауважимо, що виховна робота за допомогою аудіокниги – явище нове, тому важливо правильно організувати сам процес активного слухання. Мовлення читача, звуки якого виступають елементом повідомлення, несуть у собі й звукові ознаки, а саме: настрій читача, його ставлення до змісту, до уявного співрозмовника або уявного слухача. Інтонаційна виразність читання, дотримання орфоепічних норм і логічних наголосів породжує особливі емоції.

Музеї, храми і монастирі все частіше пропонують віртуальні екскурсії. Отже, викладачам (насамперед кураторам академічних груп) варто планувати і регулярно проводити такі екскурсії впродовж навчального року. Окрім загальновизнаних переваг для педагогічного впливу важливо обирати сайти музеїв, храмів і монастирів, які містять інформацію не тільки про історію та визначні події парафіяльного життя, а й надають можливість спілкування з мистецтвознавцями, митцями, священиками в режимі «питання-відповідь». В

разі бажання та фінансових можливостей студентів викладач спільно з групою може відвідати сайти туристичних агентств і паломницьких служб, що займаються організацією поїздок по визначних місцях. Особливою складовою означених Інтернет-ресурсів є живе спілкування учасників подорожей, набуття нових друзів.

В наш час складно переоцінити роль соціальних мереж, в яких відбувається активне спілкування й утворення спільнот за інтересами. В педагогічному контексті важливо орієнтувати студентів до інтелектуально насиченого й морально здорового спілкування. Перебування у соціальних мережах має стати не різновидом дозвілля, а способом прояву власної життєвої позиції. Прикладом можуть слугувати інтернет-спільноти благодійного спрямування. Саме вони об'єднують людей, які прагнуть творити добрі справи, послужити ближньому, створити умови для благодійності у різних вимірах – духовному і матеріальному. Завдання педагога полягає у спонуканні студентів до добродійних акцій. Проте цьому має передувати кропітка робота, яка передбачає вивчення відповідних Інтернет-ресурсів, підтримка зв'язку з її координаторами, попередження студентів про можливі ризики у віртуальному просторі.

Для цікавого і корисного дозвілля академнаставники спільно з студентами можуть добирати Інтернет-ресурси зі спеціально підібраними фільмами, фотографіями, музикою, розробками уроків переможців конкурсів, відео матеріалів і презентацій, що доповнюють і розширюють знання з різних навчальних курсів. При цьому першочергово слід вивчати інформаційний потенціал ресурсів телеканалів культурно-просвітницького спрямування. Для прикладу можемо навести кілька Інтернет-версій українських телеканалів:

1. Академія – <http://odessa36.tv/>
2. Глас – <http://glas.org.ua/>
3. Київська Русь – <http://kievrus.com/>
4. Козак ТБ – http://ua.guzei.com/tv/watch.php?online_tv_id=3707
5. Культура – <http://cultureua.com/>

6. Музеї України – <http://museumua.blogspot.com/>

Інтернет-версія освітніх телеканалів сприяє не тільки розширенню аудиторії (адже здебільшого вони працюють на регіональному рівні), а й забезпечує доступність телепрограм у зручний для глядача час. Спільний перегляд та обговорення в колі однокурсників надасть куратору додаткові можливості для педагогічної взаємодії. Адже саме така форма студентського дозвілля є оптимальною для вільного обміну думок, розвитку духовних потреб, формуванню вибірковості при споживанні телевізійної продукції (дивитись не все, що показують у телеэфірі, а обирати цікаве, корисне, приємне).

Слід визнати, що на сьогодні на вітчизняному телебаченні існує незначна кількість освітніх каналів, що не компенсується обсягом і різновидами програм представлених в Інтернет-версіях. Щодо використання закордонних аналогів, то це проблема дискусійного характеру, яка потребує окремого дослідження.

Визначальним рівнем духовного розвитку є прагнення особистості до постійної самоосвіти. Відтак важливо знайомити студентів з Інтернет-ресурсами, що дозволяють розширити їх освітні обрії. Сайти навчальних закладів дозволяють не лише отримати загальну інформацію про сам заклад, а й надають доступ до методичних і наукових ресурсів. Сайти відомих вітчизняних і закордонних ВНЗ надають змогу навчатися дистанційно й отримати додаткову освіту. Водночас завдяки таким ресурсам у студентів з'являється можливість оперативно знайомитися з новими виданнями, дізнаватися про проведення олімпіад, конкурсів, конференцій, соціальних проектів.

З метою виявлення оптимальних педагогічних умов залучення Інтернет-ресурсів в якості засобів духовного виховання студентства було розроблено програму «Не хлібом єдиним живе людина». У програмі відображено тематику та зміст виховних заходів, що відбуватимуться в академічній групі впродовж одного навчального року. Задля активізації уваги

студентів і куратора групи на проблеми духовного змісту для кожного заняття окреслено мету і завдання зустрічі, запропоновано Інтернет-ресурси, що використовуватимуться під час її проведення, а також надано низку методичних рекомендації щодо їх застосування. У програмі подано добірки Інтернет-ресурсів для самостійного ознайомлення студентів з подальшим обговоренням у колі одногрупників.

Залучення Інтернет-ресурсів в якості засобів духовного виховання студентів ВНЗ передбачає активізацію різноманітних форм і методів взаємодії педагогів і студентів, під час якої відбувається формування й розвиток провідних якостей особистості, що становлять духовну самобутність та утверджують моральний імператив особистості. Виявлення й впровадження у виховну роботу Інтернет-ресурсів збагачених моральним змістом покликані орієнтувати студентство на користування ресурсами мережі, що відповідають потребам і запитам високоосвіченої шляхетної людини. Це має стати початковим етапом у відмові від ресурсів, які пропагують шкідливі звички, жорстокість, несмак і нівелюють загальнолюдські духовні цінності.

Подальшого дослідження потребують питання методичного забезпечення духовного виховання; педагогічного потенціалу взаємодії зі студентами в інтерактивному режимі; провідних чинників здійснення рефлексії морально-етичного досвіду, створення комплексу діагностувальних методик для інтерпретації та прогнозування духовного розвитку особисті студента; створення тематичних баз Інтернет-ресурсів вартих залучення у виховний процес вищого навчального закладу.

Список використаної літератури

1. Августин Аврелій. Сповідь / Святий Августин; [пер. з латини Ю.Мушака]. – Львів: Свічадо, 2008. – 355 с.
2. Виявлення духовно-моральних орієнтирів та ціннісних пріоритетів сучасного студентства / О. Марусенко, Н. Письменна, О. Брежнева, Т. Шклярова // Вісн. Львів. ун-ту. – 2006. – Вип. 21. ч. 1. — С. 250-258.

3. Зеленов Є.А. Планетарне виховання студентської молоді в умовах глобалізаційних процесів: монографія / Є.А.Зеленов. – Луганськ: Вид-во НЦПРК “НОУЛІЖ”, 2009. – 207 с.
4. Шевченко Г.П. Духовність і цінності життя / гол.ред. Г.П. Шевченко/ Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб.наук.пр. – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В.Даля, 2004. – Вип. 5. – С. 3-15.

Поясик О. І.,

кандидат педагогічних наук,

доцент, завідувач кафедри

педагогіки і психології

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕГРОВАНИХ УРОКІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Багаторічний досвід роботи вчених у галузі початкової освіти дає підстави стверджувати, що розв’язання проблеми особистісно зорієнтованої освіти і її продуктивності пов’язане з інтеграцією змісту освіти. Наукові дослідження показують, що інтеграція змісту освіти багато в чому вирішує проблему зміцнення та збереження психічного і фізичного здоров’я школярів, сприяє підвищенню мотивації навчальної діяльності.

Моделі навчально-виховного процесу у 11-річній школі будуються на основі багатокомпонентного варіативного змісту освіти. Теоретики і практики початкового навчання постійно шукають нові шляхи удосконалення навчально-виховного процесу, що сприяли б творчому самовираженню учнів, особистісно-ціннісному ставленню учнів до навчання, вмінню виконувати творчі завдання. Таким шляхом є проведення уроків на основі інтеграції матеріалу, відібраного з кількох предметів та об’єднаного навколо однієї мети.

Ідея педагогічної інтеграції, на думку дослідників, не є новим явищем у вітчизняній педагогіці. Слід згадати створений К.Ушинським синтетичний

метод навчання грамоти, уроки мислення в природі В. Сухомлинського, уроки мистецтва Д. Ковалевського та Б. Юсова, педагогічну теорію співробітництва Ш.Амонашвілі, що побудована на засадах інтеграції. Серед сучасних дослідників, які опікуються цією проблемою, можна назвати Т.Браже, О.Гільзову, М.Масол, О.Савченко, Н.Сердюкову, О.Сухаревську, В.Фоменка та ін.

Урок в сучасних умовах повинен носити творчий характер. Потрібно запозичувати все найкраще в досвіді вчителів, самому шукати можливі, більш ефективні підходи пояснення нового матеріалу і повторення вивченого матеріалу. Засвоєння знань, формування умінь і навичок на уроці – це нелегкий процес. Виникають різні задачі, шляхи, способи і форми вивчення навчального матеріалу, щоб призводить до багатогранності видів уроку, до різних його варіантів [2, 16].

Інтегровані уроки в початковій школі дають можливість підводити учнів до усвідомленої і емоційно пережитої потреби міркувати і висловлювати свої думки на запропоновану тему. Діти мають можливість застосовувати при цьому арсенал своїх знань, життєвий досвід, зробити власні, нехай незначні, але дуже необхідні кожній дитині, умовиводи і пошукові відкриття.

Відмінність інтегрованого уроку від традиційного полягає саме в тому, що предметом вивчення (аналізу) на такому уроці виступають багатопланові об'єкти, інформація про сутність яких міститься в різних навчальних дисциплінах; широка палітра використанні міжпредметних зв'язків при різнобічному розгляд однопланових об'єктів, своєрідна структура, методи і прийоми, які сприяють його організації і реалізації поставлених цілей.

Методично правильна побудова і проведення інтегрованих уроків впливають на результативність процесу навчання: знання набувають якості системності, уміння стають узагальненими, комплексними, посилюється світоглядна спрямованість пізнавальних інтересів учнів, ефективніше формуються їхні переконання і досягається всебічний розвиток особистості.

Традиційної методики проведення інтегрованих уроків ще немає. Але «вчитель завжди усвідомлює головне дидактичне завдання уроку: чи то повторення навчального матеріалу, його закріплення, чи то набуття умінь і навичок, засвоєння нових понять і закономірностей, або ж прагне до реалізації декількох дидактичних завдань, що має місце в комбінованому уроці» [1, 62]. Інтегровані уроки більш різноманітні, пов'язані з чисельними асоціаціями, наповнені різними емоціями, що надзвичайно важливо в роботі зі школярами.

Мета інтегрованих уроків – «формування в учнів цілісного світогляду про навколишній світ, активізація їх пізнавальної діяльності; підвищення якості засвоєння сприйнятого матеріалу; створення творчої атмосфери в колективі учнів; виявлення здібностей учнів та їх особливостей; формування навичок самостійної роботи школярів з додатковою довідковою літературою, таблицями міжпредметних зв'язків, опорними схемами; підвищення інтересу учнів до матеріалу, що вивчається; ефективна реалізація розвивально-виховної функції навчання» [3, 49].

Інтегровані уроки можуть поділятися залежно від:

- навчальних предметів, що інтегруються:
 - урок рідної мови і мовлення з образотворчим мистецтвом;
 - урок рідної мови і мовлення з ознайомленням з навколишнім світом (природознавством);
 - урок рідної мови і мовлення з художньою працею;
 - урок рідної мови і мовлення з народознавством тощо;
- визначення мети уроку:
 - урок з автономними цілями;
 - урок з домінуючими та супровідними цілями;
- місця проведення уроку:
 - уроки, що проводяться у класній кімнаті;
 - поза класом:
 - урок у залі, музеї, на виставці; урок творчості серед природи;

- комплексна форма (класна у поєднанні з позакласною);
- тривалості уроку:
 - академічний урок;
 - спарений (два-три 45- чи 30-хвилинних уроки);
- кількості інтегрованих уроків:
 - подвоєні (інтегрування змісту двох навчальних предметів);
 - потроєні (інтегрування змісту трьох навчальних предметів) [5, 50].

Перший етап проведення інтегрованого уроку – організаційний. Другий – ознайомлення з темою та метою. На третьому етапі під час актуалізації опорних знань учнів важливою є вступна бесіда, характерна особливість якої – актуалізація знань з усіх інтегрованих предметів. Час її проведення має бути не більше ніж 8-10 хвилин. Підготовка цього етапу уроку потребує від класовода особливої уваги: бесіда повинна бути змістовною, лаконічною, чіткою. Якщо уроки з різних предметів за однією темою проводяться окремо, вступна бесіда триває вдвічі (втричі) довше. Саме тому, об'єднання змісту навчальних дисциплін значно скорочує час на їх опанування і забезпечує різнобічне сприймання предметів чи явищ, що є безперечною перевагою інтеграції. Наступні етапи інтегрованого уроку можуть проводитися по-різному, залежно від теми й мети конкретного уроку.

Використання інтегрованих уроків приносить користь не лише учням, а й самому вчителю. Спілкуючись з дітьми, педагог і сам іноді відкриває нові факти, іноді більш глибоко задумується над явищами, на які раніше майже не звертав уваги. Участь у підготовці та проведенні таких уроків збільшує багаж знань, дає можливість відчувати інтеграцію між науками, жодна з яких не може існувати відокремлено від інших знань.

Готуючись до уроку, вчителі повинні старанно продумувати зміст навчальних завдань і використання різних прийомів їх подачі, щоб забезпечити кожному учневі радість першовідкривача, яка є могутнім стимулом для активізації не лише мислення, а й усієї особистості школяра [7]. Інтегровані уроки мають великі можливості для розвитку творчої

особистості, забезпечуючи розвиток у дітей творчого мислення, формування наукового світогляду, розвиток пізнавального інтересу, бажання до самостійного здобуття знань. Учні на інтегрованих уроках активно включаються у діяльність, стають співробітниками вчителя, беруть участь у розв'язанні нових для себе пізнавальних і практичних задач.

Така робота переконливо доводить, що інтеграція навчальних предметів дає змогу кожному учневі розвивати свої здібності, опановувати програму в доступному йому темпі.

Можливості для інтеграції навчального змісту і проведення інтегрованих уроків досить широкі. Усе залежить від уміння вчителя синтезувати матеріали, справді органічно пов'язані між собою, і вміння провести інтегрований урок без перевантаження дітей враженнями, щоб він підпорядковувався головній меті, а не був безладною мозаїкою окремих картин [4, 65]. Тому слід спочатку проаналізувати календарне планування, зіставити матеріал різних предметів, визначити теми, близькі за змістом або метою використання.

Слід враховувати те, що до проведення інтегрованих уроків готуватися треба не лише вчителю, а й учням. Для цього їм пропонуються диференційовані завдання. Одні учні за планом, наданим учителем, добирають додаткову інформацію, інші працюють з тематичними словниками. Деякі учні вчать вірші, готують інсценізації уривків з художніх творів. Учитель перед проведенням уроку має перевірити готовність кожного учня.

Здебільшого інтегровані уроки проводить один вчитель, але в деяких випадках це можуть робити і два викладачі. Кількість годин, відведених на інтегрований урок, залежить від майстерності вчителя та підготовки учнів. Загалом урок може тривати одну годину або дві [6, 12].

Отже, навчально-виховна система початкового навчання поєднує процеси навчального пізнання й діяльності дитини, а інтегрований підхід до навчання дає змогу враховувати цю особливість початкового етапу навчання

за допомогою вибору відповідної тематики, добору змісту нового матеріалу, способів і засобів оволодіння ним. Відповідно інтегровані уроки дають відчутні результати у розвитку пізнавальних здібностей молодших школярів: вносять у звичайну систему уроків новизну, знімають суворі кордони предметного викладання, допомагають дітям сприймати важливі поняття, явища цілісно й водночас різнобічно.

Список використаної літератури:

1. Антонов Н. С. Інтеграційна функція навчання / Н. С. Антонов. – К.: Освіта, 1989. – 304 с.
2. Гончаренко С. У. Теоретичні основи дидактичної інтеграції / С.У. Гончаренко, І.М. Козловська // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 2. – С. 9-18.
3. Іванчук М.Г. Основи технології інтегрованого навчання в початковій школі: Навч.-метод. посібник / М.Г. Іванчук. – Чернівці: Рута, 2001. – 97 с.
4. Коломієць А.М. Міжпредметні зв'язки у контексті проблеми інтеграції / А.М. Коломієць, Д.І. Коломієць // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Львів, 2009. – № 2.–С.61-66.
5. Коломієць Д.І. Реалізація міжпредметних зв'язків у навчальному процесі / Д.І. Коломієць // Придніпровський науковий вісник. – 1998.– № 130(197). – С.47-51.
6. Полінко О.В. Птахи взимку. Опис синички: Інтегрований урок з української мови / О.В. Полінко // Розкажіть онуку. – 2001. – № 7–8. – С.12-13.
7. Самойленко П. І. Інтеграційна функція навчання основам наук / П.І. Самойленко, А. В. Сергєєв // Фахівець. – 1995. – №№ 5–6. – С. 36-37.

Чепіль М.В.,

старший викладач кафедри
педагогіки і психології

ВПЛИВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА АДАПТАЦІЮ СТУДЕНТІВ ДО СУЧАСНИХ УМОВ ЖИТТЯ

Система освіти нашого суспільства зазнає змін. Удосконалюються методи, методики і підходи до навчання, розвиваються нові наукові галузі, зростає

престиж одних професій і зменшується інших, змінюються тенденції набуття вищої освіти. Враховуючи ці аспекти, не можна не відзначити актуальність проблеми адаптації студентів до навчання в вищих навчальних закладах. Приходячи в університет, першокурсники на початковому етапі навчання відчують хвилювання перед новим досвідом, часто невпевненість у подальших діях, які є складовими надзвичайно складного процесу адаптації. Перебуваючи в новому соціумі вони набувають нового соціального статусу, звикають до нових умов і ритму життя і навчання, виробляють нові уміння і навички, формують нові особистісні якості як окремі індивіди.

Проблемі адаптації студентів до навчання в ВНЗ приділялося багато уваги представниками психології, філософії і соціології, біології, фізіології, педагогіки. Але від цього актуальність і необхідність дослідження даної проблеми не знижується. Існують певні протиріччя в багатьох аспектах вивчення проблеми адаптації студентів до навчання у ВНЗ, починаючи з визначення цього поняття, виділення стадій, чинників, механізмів цього процесу, продовжуючи виробленням ефективних стратегій, методів, засобів і прийомів для успішної адаптації [2].

Перебуваючи у вищому навчальному закладі, студент, вчорашній школяр, зустрічається із низкою труднощів: переживання, пов'язані з перехідним періодом від шкільного до дорослого життя; налагодження побуту; психологічна неготовність до відповідальності за себе, свої вчинки, прийняття рішень; відсутні або недостатньо розвинені навички самостійної роботи; навчальне навантаження, що є значним і нерівномірним; невміння регулювати час, відведений на навчання і відпочинок; відсутність навичок самоконтролю, саморегуляції поведінки та діяльності; нерозвинені волевові якості студентів, що, як правило, поєднуються із залежністю від близької мотивації; несформованість мотивації навчання в обраній професії [2].

Виникнення цих труднощів пояснюється особливостями входження в новий колектив зі зміною соціальної ролі, зміною ритму життя, звичок, деяких цінностей, посиленням відповідальності за свої дії.

Студентська молодь – суспільно диференційована соціально-демографічна спільнота, якій притаманні специфічні фізіологічні, психологічні, пізнавальні, культурно-освітні та інші властивості. Тому вони і є специфічною спільнотою, що її суттєві характеристики й риси, на відміну від представників старших поколінь і вікових груп, перебувають у стані формування та становлення [3].

Студент сам є творцем свого здоров'я, за яке він повинен боротися, адже з раннього віку потрібно вести активний спосіб життя, займатися загартуванням, дотримуватися правил особистої гігієни та добиватися гармонії особистості і здоров'я [1].

Збереження здоров'я студентської спільноти має вагомe соціально-біологічне і суспільне значення. Для розв'язання цієї проблеми важливе значення мають фізичні вправи, як найефективніший засіб удосконалення рухового апарату людини, оскільки найкраще сприяють формуванню рухових умінь і навичок. Фізична активність в вищих навчальних закладах найчастіше реалізується в організованих формах на заняттях з фізичного виховання, спортивних змаганнях, спартакіадах тощо. Важливе значення, крім занять планових занять фізичною культурою, масово-оздоровчі форми фізичної культури поза навчальним закладом.

Запорука успіху студента в зміцненні та збереженні свого здоров'я багато в чому залежить від правильного планування свого вільного часу. Регулярне планування навчального дня, може заощадити 1-2 години в день. Так можна отримати додатковий особистий час який можна використати: на відпочинок, самоосвіту, активний відпочинок з використанням засобів фізичної культури [3].

Формування студента як особистості поєднує в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість. Заняття фізичною культурою і спортом сприяє не тільки покращенню фізичного розвитку і зміцнення здоров'я, а й впливає на підвищення культури людини, що дає змогу студенту свідомо шукати шляхи збереження і зміцнення здоров'я, покращення працездатності, розвитку вольових і моральних якостей, емоційних сфер, естетичних і етичних уявлень і потреб.

Рухова активність впливає на інтелектуальну діяльність студентів, тобто сприяє формуванню уявлень про рухові можливості власного тіла, розвитку спостережливості, швидкості мислення і орієнтації в тих чи інших умовах життя.

Сукупність всіх цих факторів допомагає студентам адаптуватися до нових умов, які передбачають підвищення рівня освіти, вміння встановлювати контакти із ровесниками та педагогами. Процес адаптації студента довготривалий, адже він відбувається впродовж усього навчального періоду, відбувається неоднорідно, з певними загостреннями і спадами. Тому є дуже важливим спостереження за перебігом цього процесу, щоб виявити певні закономірності і виробити відповідні засоби і методи полегшення його перебігу.

Список використаної літератури

1. Зайцев М.П. Современные проблемы рекреации в высшем учебном заведении: кол.момгр. / В.П. Зайцев, Н.А. Олейник, И.К. Сонин [и др.]; под. ред. Н.А. Лейника, В.П. Зайцева. – Харьков: ХГАФК, 2010. – 348 с.
2. Першина А. Адаптация студентов до навчання у вищих навчальних закладах / А. Першина // Український науковий журнал:Освіта регіону/ [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://social-science.com.ua>.
3. Ячнюк М. Теоретичні основи залучення студентської молоді до рекреаційної діяльності / М.Ячнюк // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки / уклад. А.В. Цьось, С.П. Козібродський. – Луцьк: Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2012. – № 2. – С. 210-212.

ПСИХОЛОГІЯ

Микитюк Г.Ю.,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри педагогіки і психології

ПРОФЕСІЙНА КАР'ЄРА ОСОБИСТОСТІ: СУТНІСТЬ, ОСНОВНІ ВИДИ ТА ФУНКЦІЇ

Один із важливих напрямків професійного становлення та розвитку особистості є її підготовка до професійної кар'єри. Важливою складовою вивчення даної проблеми є аналіз основних підходів до визначення сутності професійної кар'єри, основних її видів та функцій.

Аналіз літератури показав, що наукове вивчення проблеми професійної кар'єри знайшло відображення в роботах ряду зарубіжних авторів (Д.Сьюпер, Д.Хал, Е.Шейн та ін.). Професійна кар'єра вивчалась також і російськими (А.Маркова [9], Є.Могильовкін [12], Г.Молл [13], Л.Почебут [16], А.Толстая [20], В.Чикер [6] та ін.), білоруськими (А.Урбанович [21] та ін.) та молдавськими (В.Ю. Іконнікова [4]) вченими.

В українській психології вивчення цієї проблеми розпочалось зовсім недавно та знайшло відображення в роботах таких дослідників, як О.Бондарчук [2], Т.Канівець [7], А. Поплавська [15], М.Сурякова, Н. Шевченко та ін.

Виходячи із актуальності проблеми та її недостатньої розробки, нами визначено **мету дослідження**: проаналізувати основні підходи до визначення змісту, основних видів та функцій професійної кар'єри особистості.

Приступаючи до аналізу проблеми слід, насамперед, зазначити, що донедавна в психології пострадянського простору поняття «кар'єра» практично не використовувалося, а використовувалися такі терміни, як професійний життєвий шлях, професійна діяльність, професійне самовизначення. Разом з тим, дослідники підкреслюють, що негативний

відтінок слова «кар'єра» поступово проходить, і людина, яка «робить кар'єру», розглядається, скоріше, як така, що має орієнтацію на розвиток особистісного та професійного потенціалу [16].

Стосовно безпосереднього змісту професійної кар'єри, то варто враховувати, що в літературі існують *два основні напрямки* щодо розуміння та аналізу даного феномену: виділяють професійну кар'єру та внутрішню організаційну кар'єру [6; 12; 21]. Підкреслимо, що виділення даних напрямків аналізу професійної кар'єри є принциповим, оскільки воно розкриває два суттєвих аспекти щодо осмислення даного явища. Так, перший аспект стосується того, що професійна кар'єра розуміється, як становлення професіонала, кваліфікованого спеціаліста в своїй справі, яке відбувається протягом всього життєвого шляху людини [35]. Другий аспект має відношення до просування професіонала в професійному та посадовому просуванні в рамках однієї організації [21].

Розглянемо спочатку сутність професійної кар'єри, яке аналізується в рамках *першого напрямку* як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Назвемо його, як напрямок, який має відношення до *власне професійної кар'єри особистості*.

Так західні *автори*, виходячи із достатньо розповсюдженого широкого розуміння поняття «кар'єри», дають достатньо широке визначення професійної кар'єри. Так, наприклад, визнаючи професійну кар'єру, автори розуміють її як індивідуально усвідомлено послідовність видів ставлень і поведінки, зв'язаних з роботою, протягом всього життя людини [3].

Білоруський дослідник О.О. Урбанович [21] також висловлює близьку до західних вчених думку про те, що говорячи про розуміння професійної кар'єри в рамках першого напрямку потрібно говорити про те, що конкретний співробітник в процесі своєї професійної діяльності проходить різні стадії розвитку: навчання, вступ на роботу, професійний ріст, підтримку професійних здібностей, вихід на пенсію. При цьому слід враховувати, що ці стадії співробітник може пройти в різних організаціях.

Російські автори, у процесі аналізу значення професійної кар'єри в рамках першого напрямку говорять про те, що професійна кар'єра являє собою кар'єру працівника в контексті всієї його трудової біографії [12]. Вона не є обов'язково прив'язана до однієї конкретної організації або роботодавця.

При розкритті сутності професійної кар'єри автори здебільшого приділяють увагу розкриттю професійної кар'єри в двох основних значеннях – *широкому і вузькому* [9; 12].

Так Є.О. Могильовкін [12] говорить про те, що у першому (широкому) значенні професійної кар'єри, вона розглядається як професійне просування, професійний ріст особистості, її перехід від одних ступенів професіоналізму до інших. При цьому зазначається, що при такому підході кар'єра близька до траєкторії руху людини до вершини («акме») професіоналізму [12]. У другому (вузькому) значенні під професійною кар'єрою особистості розуміється посадове просування, де провідним є досягнення особистістю певного соціального статусу, певної посади [12].

А.К. Маркова [9] аналізує відмінність між даними значеннями професійної кар'єри за такими критеріями: сутнісна характеристика; основна вимога успішного здійснення; результат. Виходячи із даних критеріїв, автор говорить про те, що сутнісною характеристикою професійної кар'єри у широкому значенні є професійне просування від вибору до оволодіння професією, потім оволодіння професійною майстерністю, творчістю. Основною умовою успішного здійснення такого типу професійної кар'єри є професійна компетентність, а її результатом є професіоналізм, досягнення визначеного професійного статусу. В той же час, сутнісною характеристикою професійної кар'єри у вузькому значенні є посадове просування, яке забезпечує професійне та соціальне самоствердження людини відповідно до рівня його кваліфікації. Основною умовою успішного здійснення такого типу професійної кар'єри є соціальна компетентність, а її результатом є досягнення соціально визнаних стандартів у професії.

Р.А. Березовська [1], аналізуючи професійну кар'єру в широкому значенні, зазначає, що вона являє собою професійне просування, професійний ріст і розвиток людини, в процесі якого людина проходить різні стадії: самовизначення, навчання, вступ на роботу, адаптацію, на кінець, вихід на пенсію. Професійна кар'єра у вузькому значенні, на думку автора, проявляється у русі людини у просторі організаційних позицій, які передбачають послідовну зміну функцій, статусу і соціально-економічного положення, рух людини по ступеням виробничої, соціальної, адміністративної або іншої ієрархії, заняття певної посади. В цілому автор робить висновок про те, що професійна кар'єра являє собою цілеспрямований професійний та посадовий ріст.

Істотним моментом в розумінні Р.А. Березовського [1] професійної кар'єри є, на наш погляд, виділення автором *подвійного характеру кар'єрного процесу*, який проявляється в тому, що даний феномен, з одного боку, розглядається, як процес руху (просування), а з іншого, як результат цього руху (розвиток). При цьому розвиток і просування в професійній кар'єрі взаємодіють між собою, доповнюючи один одного: розвиток є основою для просування, тобто, освоєння нових позицій, а просування, в свою чергу, стимулює подальший розвиток суб'єкта кар'єри, розширює кар'єрний простір і позитивно підкреслює результати трудової діяльності індивіда.

А.К. Маркова також підкреслює, що людина може свідомо вибирати та будувати свою кар'єру, як в професійному, так і в посадовому плані [9]. Цікавим є те, що ці два види професійної кар'єри, як зазначає автор, можуть не співпадати в однієї людини: справжній професіонал може не «зробити» службової кар'єри, і, навпаки, людина на високих посадах може не досягнути такого ж високого рівня професіоналізму. Р.А. Березовська [1] також наголошує на те, що в професійній кар'єрі конкретної людини два напрямки розвитку (професійне та посадове) можуть не співпадати.

В роботах *українських авторів* поняття професійної кар'єри теж розглядається в двох основних значеннях (професійного та посадового просування та розвитку).

Так, А.П. Поплавська [15] вказує на те, що професійна кар'єра – це життєвий показник соціальних та професійних досягнень людини в організаційній структурі.

Н.Ф. Шевченко, М.В. Сурякова зазначають, що професійна кар'єра може трактуватися, як професійне спрямування, зростання, як процес професіоналізації, результатом якого є особистісні зміни людини, що призводять до високого рівня професіоналізму, досягнення професійного статусу та забезпечення почуття задоволеності.

Про широке та вузьке значення професійної кар'єри говорить в своєму дослідженні також і Т.М. Канівець [17].

Найбільш «ідеальним» в професійній кар'єрі є, на наш погляд, поєднання *двох типів кар'єри* (в «широкому» та у «вузькому» значенні), тобто забезпечення того, коли людина, просуваючись у контексті підвищення рівня професіоналізму, досягає і певного посадового зростання. Адже варіанти, коли особистість дотримується протягом свого професійного шляху лише одного із напрямків розвитку (одного типу професійної кар'єри) може, на наш погляд, призводити до *негативних наслідків* для особистості (незадоволеність роботою, невпевненості в собі, конфліктів в сім'ї тощо або призводить до професійної деградації, деформації особистості тощо).

Далі проаналізуємо сутність професійної кар'єри, яка аналізується в рамках другого, ***внутрішньо організаційного напрямку***.

Говорячи про внутрішньо організаційну кар'єру, слід врахувати, на наш погляд, кілька *суттєвих положень*.

По-перше, базуючись на наявних в літературі розробках [12], варто врахувати, що центральними поняттями тут є «горизонтальна» та «вертикальна» професійна кар'єра, які є двома рівноправними способами

життя в професії і в суспільстві в цілому, вони існують разом і не виключають, а взаємодоповнюють один одного.

По-друге, коли ми говоримо про «*вертикальну*» кар'єру, то слід врахувати, що мова йде не лише про *адміністративну або управлінську кар'єру*, яка відображає професійну кар'єру керівників (менеджерів) різного рівня, і яка знайшла певне відображення в розробках ряду авторів, які стосуються реально працюючих керівників в бізнесі, освіті тощо [2; 10; 13; 17].

Важливим при цьому є також розгляд посадового просування людини в професійній діяльності, підйом на більш *високу ступінь структурної ієрархії* (наприклад, молодший, старший, головний, провідний науковий співробітник в науковій установі). На наш погляд, цей аспект проблеми важливо спеціально підкреслити, тому що досить часто серед широкого загалу присутня думка про те, що «*вертикальна*» кар'єра стосується лише адміністративного управлінського просування.

По-третє, при аналізі «*вертикальної*» кар'єри варто враховувати два її можливі «*вектори*»: а) «*висхідну*» кар'єру (підйом на більш високу ступінь структурної ієрархії); б) «*нисхідну*» кар'єру (переміщення на більш низький рівень структурної ієрархії) [12]. Щодо «*нисхідної*» кар'єри, то слід зазначити, що даний тип кар'єри працівник може свідомо обирати в ряді ситуацій (наприклад, при відмові від керівної посади у зв'язку з бажанням сконцентрувати зусилля на певному професійному інтересі; у випадку реальної альтернативи бути звільненим; при небажанні змінити географічне місцезнаходження, якщо переїзд в інше місто є обов'язковою умовою кар'єрного росту та ін.) [12].

По-четверте, варто враховувати основні вияви «*горизонтальної*» кар'єри [12]. До основних із них, як зазначає Є.О. Могильовкін [12], можна віднести: а) переміщення в іншу функціональну область в межах одного і того ж ієрархічного рівня; б) розширення або ускладнення виконання робочих завдань в рамках того ступеня (посаду, яку займає працівник), як

правило з відповідною зміною винагород; в) виконання певної службової ролі, яка не має жорсткого закріплення в організаційній структурі або є тимчасовою роллю (наприклад, виконання ролі керівника тимчасового творчого колективу, цільової групи, програми тощо).

Суттєвим при цьому є врахування того, що для того, щоб людина сприймала «горизонтальне» просування, як реальну кар'єру, необхідно виконання певних умов: а) кількість ступенів такої кар'єри повинна забезпечувати можливість просування протягом всього періоду активної трудової діяльності; б) ступені «горизонтальної» кар'єри повинні бути неформально визнані професійною спільнотою, що забезпечить їх реальний престиж для працівника; в) кожна ступінь повинна забезпечувати ріст матеріального благополуччя, насамперед, заробітної плати, виступаючи реальним мотивуючим для працівника чинником; г) кінцева ступінь повинна бути достатньо солідною і не поступатися за розміром оплаті відповідним ступеням вертикального просування [18].

Слід підкреслити, що «горизонтальна» кар'єра (її зміст, напрямки та форми здійснення тощо), на відміну від «вертикальної», є менш осмисленою в практиці діяльності вітчизняних та зарубіжних організацій.

По-п'яте, варто враховувати, що при аналізі внутрішньо організаційної кар'єри, окрім «вертикальної» та «горизонтальної», виділяють ще *«центробіжну» кар'єру*, сутність якої полягає у русі до центру керівництва організації (наприклад, запрошення працівника на зустрічі, які раніше були для нього недоступними, наради, довірливі доручення керівництва та ін.).

Необхідно зазначити, що частіше всього в емпіричних дослідженнях при аналізі внутрішньо організаційної кар'єри, досліджують «вертикальну» та «горизонтальну» кар'єри, в той час, як «центробіжна» кар'єра практично залишається поза увагою вчених і практиків.

Завершуючи аналіз сутності професійної кар'єри, слід зазначити, що одним із суттєвих характеристик професійної кар'єри в сучасних умовах є ***поліваріативність професійної кар'єри.***

Необхідно наголосити, що необхідність розробки даного підходу до розуміння сутності професійної кар'єри обумовлена глобалізаційними змінами, які відбуваються в суспільному і професійному житті.

Так, *західні вчені* вказують на те, що професійна діяльність та професійна кар'єра сьогодні здійснюється в нових умовах, оскільки діяльність організації в умовах глобалізаційних змін суттєвим чином відрізняє діяльність організацій в ситуації, для якої характерно стабільне положення організації на ринку та стабільна структура організації.

Все це, як зазначає Р.А. Березовська [1], корінним чином змінило традиційний погляд на кар'єру, як лінійно-послідовне просування співробітника від нижчих позицій до вищих в організаційній ієрархії. І замість цього, як підкреслює автор, сучасні працівники зустрічаються з непередбачуваністю свого службового положення.

На думку М.В. Кларіна [8], кар'єра – більш широке поняття, ніж просто просування по службових сходах у процесі роботи на одному підприємстві, оскільки сучасна кар'єра включає серію різних робіт, що виконуються в результаті переміщення між різними організаціями. Окрім того, кар'єра вимагає активного управління, інакше фахівець ризикує не досягнути в ній успіху.

Це знайшло відображення в концепції *«поліваріативності кар'єри»*, яка розроблена західними вченими (Д. Холлом із співавторами). В рамках цієї концепції кар'єра кожної людини розглядається, як унікальна і неповторима, як сукупність кар'єрних циклів, кожний із яких складається із «міні-стадій» професійного розвитку (входження-засвоєння-досягнення майстерності-відхід) і чергується з короткими, але інтенсивними періодами перенавчання. І все це, підкреслюють автори, може відбуватися в просторі не однієї професії, а різних сфер діяльності, організації та функціональних завдань.

Д. Холл виділяє основні характеристики поліваріативної кар'єри шляхом аналізу спеціальних критеріїв, за якими поліваріативна кар'єра

відрізняється від традиційної організаційної кар'єри. До даних критеріїв віднесено такі показники: хто несе відповідальність за кар'єру; основні цінності; рівень мобільності; критерії успіху; ключові атитюди. Відповідно, у ситуації реалізації поліваріативної кар'єри відповідальність за кар'єру несе сама людина, основними цінностями є свобода та розвиток, рівень мобільності є високим, критеріями успіху є «психологічний успіх», ключовими атитюдами є задоволеність роботою та професійна лояльність. Це корінним чином відрізняється від традиційної організаційної кар'єри, у процесі реалізації якої відповідальність за кар'єру несе організація, основними цінностями є просування, рівень мобільності є низьким, критерієм успіху є рівень посади та зарплата, а ключовими атитюдами є організаційна лояльність.

Як підкреслює О.Є. Могильовкін [12], згідно концепції поліваріативної кар'єри, від працівників, які претендують на успішність, вимагається володіти не конкретним набором, обмеженою кількістю навичок і вмінь, а свого роду матауміннями, серед яких найбільш важливими є здатність швидко адаптуватися до умов організаційного середовища, яке часто змінюється, і ефективне самонавчання.

В контексті концепції поліваріативної професійної кар'єри важливим є розвиток *професійної мобільності особистості*, яка є однією із форм соціальної мобільності і активно досліджується сьогодні [11; 19]. Відповідно до існуючих в літературі підходів, професійна мобільність розглядається, як інтегрована якість особистості, що виявляється в здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності у професійній сфері; вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого, згідно з аналізом економічної і соціальної ситуації в державі; володінні високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного здобування; готовності до оперативного відбору і реалізації оптимальних

способів виконання завдань у професійній сфері, спираючись на передові світові тенденції; орієнтації в кон'юнктурі ринку праці та ін.

В цілому, з урахуванням існуючих в літературі двох основних підходів до розуміння змісту сутності професійної кар'єри та основних її характеристик кар'єри («просування по службі», «проходження певних сходинок в професії», «зростання», «успіх в професії» тощо), **професійну кар'єру** можна визначити, як успішне просування особистості в певній професійній діяльності, як свідомо обраний і реалізований людиною шлях досягнення професіоналізму та посадового зростання.

Далі перейдемо до аналізу **ролі професійної кар'єри в життєдіяльності особистості**. Слід зазначити, що, як зарубіжними, так і вітчизняними авторами, виділено ряд важливих аспектів цієї роботи.

Російські автори наголошують на тому, що саме в професійній кар'єрі відбувається становлення фахівця як професіонала, що проявляється у розвитку особистості, оволодінні професійною діяльністю, реалізації особистості в професії та досягнення нею вершин професіоналізму [5].

Є.О. Могильовкін [12] говорить про те, що професійна кар'єра являє собою засіб самореалізації особистості.

Значущість професійної кар'єри в професійному та особистісному розвитку людини відзначають і *українські вчені*.

Так, Н.Ф. Шевченко, М.В. Сурякова говорять про те, що успішно побудована кар'єра дозволяє людині домогтися визнання своєї неповторності, значимості для інших людей, для суспільства в цілому. Окрім того, дані автори говорять про *вплив професійної кар'єри на інші сфери життя*, оскільки професійна кар'єра, на їх думку, будучи із показників розвитку індивідуального професійного життя людини, сприяє досягненню людиною бажаного статусу й відповідного йому рівня і якості життя.

М.В. Лукашевич [14] зазначає, що вибір кар'єри має смислоутворюючий характер, а реалізація індивідуальної професійної

кар'єри виступає найважливішим елементом самореалізації та саморозвитку людини.

Таким чином, узагальнюючи дані висловлювання, можна говорити про те, що професійна кар'єра особистості виконує ряд важливих функцій, які можна, на наш погляд, підрозділити на три основні групи: а) соціально-професійні; б) соціально-психологічні; в) соціально-економічні.

До групи соціально-професійних функцій можна віднести: сприяння підвищенню рівня професійної майстерності та професійному розвитку людини; забезпечення певного професійного статусу; досягнення визнання в певній професійній спільноті; демонстрація рольової моделі в певній професійній діяльності та ін.

Група соціально-психологічних функцій об'єднує такі функції: сприяння самореалізації та саморозвитку людини; вияв індивідуальності неповторності людини; повага зі сторони соціального оточення (рідних, близьких, знайомих та ін.).

І група соціально-економічних функцій включає такі складові: сприяння досягненню людиною певного соціально-економічного статусу в суспільстві; забезпечення певного рівня і якості життя; визнання значущості для інших людей та суспільства в цілому.

На основі проведеного теоретичного аналізу проблеми можна зробити такі основні висновки:

1. *Професійну кар'єру* особистості можна визначити, як успішне просування особистості

в певній професійній діяльності, як свідомо обраний реалізований людиною шлях досягнення професіоналізму та посадового зростання.

2. Варто говорити про *два основні аспекти* розуміння та аналізу феномену професійної кар'єри особистості: власне професійну кар'єру та внутрішньо організаційну кар'єру. Перший аспект стосується того, що професійна кар'єра розуміється, як становлення професіонала, кваліфікованого спеціаліста в своїй справі, яке відбувається протягом всього

життєвого шляху людини. Другий аспект має відношення до просування професіонала в професійному та посадовому просуванні в рамках однієї організації.

3. В умовах глобалізаційних змін, які відбуваються в суспільному і професійному житті, важливе значення має положення концепції *«поліваріантності кар'єри»* (Д. Холл), згідно якої кар'єра кожної людини розглядається, як унікальна і неповторна, як сукупність кар'єрних циклів, кожний із яких складається із «міні-стадій» професійного розвитку (входження-засвоєння-досягнення майстерності-відхід) і чергується з короткими, але інтенсивними періодами перенавчання, що може в просторі не однієї професії, а різних сфер діяльності, організацій і функціональних завдань.

4. Професійна кар'єра виконує ряд важливих функцій у життєдіяльності особистості, які можна підрозділити на три основні групи: а) соціально-професійні; б) соціально-психологічні; соціально-економічні.

Перспективи подальшого дослідження полягають у дослідженні особливостей вияву професійної кар'єри на різних етапах професійного становлення особливості, зокрема, під час навчання аспірантів у вищих навчальних закладах.

Список використаної літератури

1. Березовская Р.А. Управление профессиональной карьерой / Р.А.Березовская // Психологическое обеспечение профессиональной деятельности: теория и практика / Под ред. Г.С. Никифорова.- СПб: Речь, 2010. – С.252-288.
2. Бондарук О.І. Професійна кар'єра керівників шкіл: психологічний аспект / О.І Бондарук // Актуальні проблеми психології. Том 1: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія: зб. Наук. Праць Інституту психології ім.Г.С.Костюка АПН України. – К. :Міленіум, 2002. – Част.6 – С.86-89
3. Гибсон Дж.Л Процессы карьеры и социализации / Дж.Л. Гибсон, Д.М Иванцевич, Д.Х Донелли // Организации: поведение, структура, процессы; пер. с англ. – [8-е изд.]. – М.:ИНФАР-М,2000-XXVI. – С. 574-606.

4. Жизненный путь и профессиональная карьера специалиста / ред. В.Ю. Иконникова, В.И.Подшивалкиной. – Кишинев: ИПФ "ИПФ "Центральна типография", 1997.-192с.
5. Зеер. Э.Ф. Психология профессий : учебное пособие для студентов вузов / Э.Ф.Зеер.-[2-е изд.,перераб.доп.]. – М.: Академический Проект,2003.-336 с.
6. Иванцевич Д.М. Человеческие ресурсы управления / Д.М.Иванцевич, А.А.Лобанов.- М.:Дело,1993.-С.214-239.
7. Канівець Т.М. Формування психологічної готовності студентів до здійснення майбутньої професійної кар'єри: автореф. дис. ... канд. психол. Наук: 19.00.10 / Т.М. Канівець; НАПН України, Ін-т психології ім.Г.С Костюка. – К., 2013. – 20с.
8. Кларин М.В. Современная карьера / М.В.Кларин // Управление персоналом. – 1998. - №2.- С.34-37
9. Маркова А.К Психология профессионализма / А.К.Маркова. – М., 1996 – С.123-127
10. Машков В.Н. Психологические проблемы профессионального отбора, аттестации и планирования карьеры руководителей / В.Н. Машков // Практика психологического обеспечения руководства, управления, менеджмента. – СПб: Речь, 2005. С.79-87.
11. Мобильность кадров на промышленном предприятии / [Отв. Ред Л.А.Олесневич]. – К.: Наукова думка, 1981. -218 с.
12. Могилевкин Е.А. Карьерный рост: диагностика, технология, тренинг: монография / Е.А. Могилевкин. – СПб.: Речь, 2007. – 336 с.
13. Молл Е.Г. Планирование своей карьеры руководителем / Е.Г. Молл // Психология работы с персоналом в трудах отечественных специалистов / [сост. и общ. ред. Л.В.Винокурова]. – СПб.: Питер, 2001. – С. 465-476.
14. Лукашевич Н.В. Деловая карьера как проблема менеджмента / Н.В. Лукашевич // Персонал. – 1997. – №6. – С. 8-2.
15. Поплавська А.П. Еволюція кар'єрного зростання працівника в організації: огляд матеріалів американських досліджень / А.П. Поплавська // Актуальні проблеми психології. Том 1: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К.: Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2002. – Ч. 5. – С. 230-236.
16. Почебут Л.Г. Организационная социальная психология / Л.Г. Почебут, В.А. Чикер. – СПб.: Речь, 2000. – 298 с.

17. Рахманов О.А. Кар'єра топ-менеджера великої корпорації в районах заходу: ретроспективний соціологічний вимір / О.А. Рахманов // Укр. соціум. – 2013. – №3. – С. 86-98.
18. Синягин Ю.В. Человек и карьера / Ю.В. Синягин // Бюллетень деловой информации. – 1995. – №12. – С. 34-39.
19. Сушенцева Л. Проблема професійної мобільності у контексті міждисциплінарного підходу / Л. Сушенцова / Теорія і методика професійної освіти. – 2011. – №31. – С. 3-11.
20. Толстая А.Н. Управление карьерой в организации / А.Н. Толстая // Психология управления / Под ред. А.В. Федотова. – Л.: ЛГТУ, 1991. – С. 49-62.
21. Урбанович А.А. Деловая карьера руководителя: планирование и организация / А.А. Урбанович // Психология управления: учебное пособие. – Мн: Харвест, 2003. – С. 74-77.

Петрів О. П.,

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогіки і психології

ЗАСАДИ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ В ЛІТЕРАТУРНІЙ СПАДЩИНІ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

У своїй творчій спадщині митрополит Української греко-католицької церкви Андрей Шептицький (1901–1944) чітко розмежовує обов'язки чоловіка та жінки у подружжі. На його думку, неможливо їм обом водночас бути головою родини; жоден із них не прислухався б тоді до іншого, не брав би до уваги його порад. Така паритетність ніколи не приведе ні до справжнього проводу, ні до справжнього єднання між чоловіком та жінкою. Ось тому чоловік, що “з природи має більшу силу” [13,с.21], є головою родини. До його обов'язків насамперед належить всебічна турбота про родину, а особливо – про атмосферу взаємин між її членами. Шептицький виразно підкреслює важливість закону сімейної любові, “який нормує взаємні права та обов'язки подругів і береже їх, одну і другу сторони, від

взаємної кривди” [13,с.21]. Таким чином, турбота про любов у родині є першою чеснотою, яку чоловік повинен у собі виховувати, щоб належно виконувати свої функції.

Для того, щоб показати, якою має бути любов чоловіка до своєї дружини, митрополит цитує відомий уривок зі Святого Письма, де апостол Павло у своєму листі до ефесян навчає: “Чоловіки, любіть своїх жінок, як і Христос полюбив Церкву й видав себе за неї, щоб її освятити, очистивши купіллю води з ословом, щоб появити собі Церкву славу, без плями чи зморшки або чогось подібного, але щоб була свята й непорочна. Так і чоловіки повинні любити своїх жінок, як свої тіла; бо хто любить свою жінку, себе самого любить. Ніхто ж ніколи не ненавидів свого тіла, навпаки, він його годує і піклується ним, як і Христос Церквою...”(Еф.5:25-29).

У світлі думок цього уривка бачимо, що чоловік має велику відповідальність щодо своєї дружини. Це ставлення у Христі відрізняється від поганського світу, де вся увага зосереджена лише на чоловікові. Для того, щоб задовольнити власні примхи, йому дозволялося бити свою жінку, продавати її і навіть убити [13,с.109-110]. Воплочення Сина Божого, Його вчення та мученицька смерть за відкуплення гріхів людства перевтілює розуміння любові чоловіка стосовно своєї дружини. У світлі Євангелія чоловік більше не має шукати свого самозадоволення, але повинен бути відповідальним за атмосферу любові у родині і так провадити всіх до вічного життя: “Отець родини, з своєї сторони, яко голова зараджує всім, о всім думає, всьо владі удержує і всіх дорогами щоденного християнського життя провадить до неба, бо, якою би не була дорога нашого життя, все-таки має до неба прямувати” [6,с.760].

З любові до своїх близьких та для загального добра родини чоловік може давати розпорядження дружині та дітям. Однак митрополит застерігає чоловіків від зловживання своїм головуванням у родині: “Жінка має йому служити, але не як невільниця” [11,с.64]. Правдивий голова сім’ї виховує у собі терпеливість та здержливість; коли дружина чогось не знає чи не уміє,

він повинен її навчити і допомогти. Водночас Слуга Божий Андрей наголошує: “Добрый муж для жени є і підпорою, і радою, і силою, і помоччю, і приміром” [6,с.760].

Усі ці якості вимагають від чоловіка неабиякої уваги до своєї дружини. Усвідомлюючи і враховуючи її потреби, він одночасно задовольняє свої власні. А це, своєю чергою, заохочує чоловіків-християн бути розсудливими та добросердними до своїх дружин. Усім властиво помилятися, і жінка не є винятком. У такому випадку чоловік своєю любов’ю та власним прикладом повинен вплинути так, щоб більше не допустити тієї ж помилки: “Він мусить не в одному стерпіти, не одне простити і мусить старатися для жінки таким добрим бути, щоб вона могла його любити і йому в житті помагати” [23,с.64].

Шептицький добре обізнаний з тим, що часами можуть виникати конфліктні ситуації між чоловіком та жінкою. Знаючи про впертість багатьох чоловіків, він закликає їх бути першим у подоланні подружніх розбіжностей. Крім того, дає таку пораду: “Часто так буває, що чоловік сам в собі нічого злого не бачить, а всю причину злого складає на жінку. Жінка зі своєї сторони знов думає, що всьому винен чоловік. Якби, навпаки, кожен в собі самім шукав причини, легко міг би направитися і прийшов би до згоди. Нехай чоловік зачне перший” [11,с.64].

Як голова родини, чоловік повинен дбати про забезпечення її матеріальних потреб, багато працювати і бути працьовитим. Ще перед створенням людини Бог вказує на покликання чоловіка бути впорядником землі (Бут.2:5) та пізніше осаджує його у Едемському саду, щоб доглядати його (Бут.2:15). Митрополит роз’яснює: чоловік покликаний Богом до праці і той працює краще, для кого “праця не є лише орудником до досягнення уживання, але і обов’язком наложеним від Бога. Така праця приносить не тільки дочасне добро, але і вічну нагороду” [2,с.79].

З цього часу й дотепер саме чоловіки є насамперед відповідальними за матеріальні потреби родини. Праця, яку виконує чоловік, не завдає йому

шкоди, але, навпаки, укріплює не лише його фізичні та інтелектуальні, але й духовні сили. “Працьовитий чоловік не має часу грішити... для сусіда є добрим прикладом і помічником. І діти його ліпше виховані, і в господарстві його ліпший порядок, а з часом і достаток” [1,с.107].

Чоловік повинен розумно розпоряджатися заробітною платнею, що отримує за роботу. Насамперед Шептицький радить бути ощадливим, щоб, при потребі, нагромаджені кошти можна було використати на благо родини, придбати землю чи матеріали для будівництва дому. Нерозумно поступає той чоловік, який витрачає усі тяжко зароблені гроші на ігри, сигарети чи алкоголь. Митрополит не забороняє загалом грати в ігри, але вважає, що грати на гроші є нерозумно, ганебно та грішно. За такого нерозсудливого бажання заробити легкі гроші, легко можна їх втратити. Такий чоловік легко навчиться обманювати інших гравців, а відтак, виробить звичку обманювати і всіх інших людей; переважно першим починає бійки. “При таких пустих грах і забавах рідко обійдеться без пиянства. І знова марнується гроші. При тім тратиться здоров'я і стягається на себе, ба і на рід, нечесть і неславу” [6,с.749].

Однією з найбільш поширеніших та жахаючих суспільних хвороб у Галичині на той час було надмірне вживання алкогольних напоїв. Зрозуміло, Слуга Божий Андрей сильно переймався цією проблемою, що марнувала життя багатьох чоловіків та їхніх близьких. (Алкоголізм і надалі залишається актуальною проблемою нашого сьогодення та продовжує приносити велике зло християнським родинам.) Митрополит знав, що через алкогольну залежність чоловік нехтує усіма своїми родинними обов'язками, забуває про пошану до своєї дружини, працю, сімейне забезпечення та виховання дітей: “П'янство підкопує родинне щастя, стається нещастям дітей, а не раз переходить до них тяжкими, страшними недугами. П'янство підкопує всі дочасні добра. Пияк марнує усе: жінку, діти, спроваджує на жебраків, п'янство відбирає добру славу у людей” [4,с. 14]. Беручи до уваги фізичні та психологічні зміни алкогольно залежних осіб, пияк не тільки забуває про

родинні обов'язки, але і про своє добре ім'я, самоповагу, а найбільше—про Бога та Його справедливе покарання: “П'яниця не видить шкоди, яку наносить своєму здоров'ю. Байдужий до страту гроша, без сльози, без милосердя бачить нещастя жінки і дітей, байдужий на те, що всі з нього сміються. Як же міг би підвестися ще вище і пам'ятати про вічну кару, про огонь в пеклі, про Божий суд...” [5,с.298-299].

Задумуючись над життям таких сімей та їхніми соціальними проблемами, митрополит Шептицький ще раз підкреслює важливу роль відповідального чоловіка-батька у християнській родині. Такий чоловік у кожному своєму ділі бачитиме Бога першим та добро своєї жінки: “Добрий муж не уп'ється, бо знає, що найбільшим нещастям для дружини – мати мужа-пияка” [13,с.25]. Відповідальний чоловік завжди показуватиме добрий приклад своїм дітям. Дивлячись на свого батька, дитина формуватиме своє ставлення до алкоголю: “Хто виховався в чесній і тверезій родині, то йому і в голову не прийде впитися, бо від родичів навчився бридитися пияцтвом” [11,с.65].

Часто голова християнської родини так переймається її добробутом, що й забуває про духовне виховання. Небезпечно, навчає Слуга Божий Андрей, для чоловіка і батька родини клопотатися матеріальними потребами дружини і дітей та нехтувати духовними. Мета людської праці інша: “Отець родини працює, дбає о добра, щадить і думає о тім, що лишити дітям, але не забуває, що вічне спасення важніше від всіх дочасних дібр” [6,с.760]. В іншому місці додає: “Праця, хоч як потрібна, не є сама в собі метою життя, що вона має вести чоловіка до Бога, що чоловік має в житті працювати, щоби заслужити на нагороду в небі... І овочі нашої праці є Божим даром. Їх треба так уживати, щоб вони не віддаляли від Бога, а до Бога вели” [10,с.26].

Одним із найбільших обов'язків батька є духовний провід для родини, а його покликанням – доносити духовні цінності до дітей. Батько у сім'ї має бути символом та представником Божої влади. Звертаючись до Бога як до Батька, діти (особливо в період формування) можуть скласти собі уяву про Небесного Отця, взоруючись на приклад їхнього земного батька. Батько

ніколи не повинен соромитися визнавати Бога не лише у своєму серці, але і як батько родини [13, с.33]. Митрополит Шептицький підкреслює важливість поведінки батька у родині, яка завжди служить дітям за приклад. Батькові слова та вчинки є першим законом у житті дитини. Тому “бідна та дитина, що вже замолоду навчилася від батька всякого безправства! Що вже відтепер привикає до неладу та непорядку, що вже відмалку починає красти, пити, ненавидіти людей та легко важити власну честь та совість!” [13,с.28].

Оскільки батько є духовним провідником у домі, в його обов’язки входить виховання дітей у дисципліні. Слуга Божий Андрей бачить щастя дітей у доброму проводі батька, який знає, коли і як вказати на погані вчинки дітей. Він мусить розуміти те, що всі люди народжуються з гріховною природою: “Щаслива та дитина, що, зростаючи, одержує від батька здорову науку! Що вже за першим разом, як тільки, мимоволі, не знаючи ще, чи вільно чи ні, сягнула по чуже добро, а зараз таки почула від батька це важне слово: “Цього не вільно! То гріх! То недобре!” Бо від тої хвили вона вже встидається красти! Словом: вона навчилася (чого й старих ніхто не навчить хоч би й який вчений чи мудрець цілими годинами навіть учив!), чим є для народу чесність!” [13,с.29].

Цілком зрозуміло, що великим обов’язком батька є охоронити дитину від гріховного зросту. Батько повинен контролювати вчинки дитини, що також включає винагороду за добрі діла та покарання за погані. Користь від покарання полягає у тому, щоб встановити відповідний страх до відповідальності та поваги до тих, хто керує. “Авторитет батька це виразний образ авторитету Бога Сотворителя, тому послух для нього має віддаватися “у Господі” (Еф.6:1), себто для Бога, з послуху для Божого закона, з любови для того “Отця, що на Небі” [12,с.170]. Це допомагає дитині зрозуміти та повірити в реальність Божого покарання. Поза тим батько родини у своєму покаранні має наслідувати приклад милосердного Небесного Отця: “Коли прийдеться означити, на чому саме та карність полягає, треба б, здається, сказати, що вона не в зовнішній якійсь строгості, а радше в тому, що син

мусить ясно знати, що є такі промахи, яких батько не простить, які рівнялися б цілковитим зіванням зв'язи з батьком і заслуговали б на прокляття... Безперечно, батько мусить наслідувати милосерного Небесного Вітця; мусить прощати не тільки ті промахи, у які і праведний щодня впадає, але й правдиві упадки, й тяжкі гріхи. Але мусить їх прощати так, як Бог, жадаючи і покайання, і за досить учинення, і поправи” [9,с.247-248].

Беручи до уваги вищенаведені роздуми митрополита Андрея Шептицького, бачимо, що батько родини має бути справедливим та чесним. Це і є головними елементами виховання, що належать до його ролі. Взаємостосунки між чоловіком, жінкою та дітьми укладатимуться добре лише тоді, коли батько буде справедливим та чесним у будь-якій життєвій ситуації, у кожній відповіді на поставлене запитання чи у вирішенні будь-яких проблем. Це означає, що глава родини своєю поведінкою підтверджує те, чого хоче навчити своїх дітей та чого вимагає від них. Його поведінка стосовно інших має бути такою самою, як би він хотів, щоб вони поводитися з ним. Шептицький так пояснює розуміння справедливості: “Справедливість трудна чеснота, вона вимагає, щоб ми вміли себе судити й своє добро мірити тою самою мірою, що нею судимо й міримо добро ближнього. Тому-то правдива справедливість майже все потребує любови, а без любови й часто трудно обійтися. Як довго ми не вважаємо ближніх за братів, дітей одної родини, одного Батька-Бога, так довго всі їхні справи для нас такі чужі, що не можемо часом піднестися до того поняття, що їм належиться” [5,с.295].

Митрополит Андрей Шептицький у своїх творах підкреслював провідну роль чоловіка у родині, особливо наголошуючи на її духовному вимірі та неабиякій відповідальності за належне виконання своїх обов'язків [3,с.311]. Ці обов'язки, покладені на плечі чоловіка-батька у родині, не є легкими, та все ж можливими до виконання, при умові, що чоловік центром своєї діяльності матиме Бога та керуватиметься Його святими Заповідями, серед яких найпершою є Заповідь любові.

Список використаної літератури

1. Боднарук І. Великий Чернець і Народолюбець. У п'яті роковини смерти митрополита Андрея Шептицького / І. Боднарук. – Прудентополіс: Друкарня оо.Василіян, 1949. – 152 с.
2. Рибак Ю. “Рерум Новарум” та Митрополит Шептицький /Ю. Рибак // Дзвони.– 1980. – № 3-4. – С. 75–84.
3. Тимчишин Б. Роль та обов'язки чоловіка-батька в християнській родині у творах митрополита Андрея Шептицького / Богдан Тимчишин // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філософія. – 2011. – Вип. 8. – С. 301–311.
4. Шептицький А. До вірних (ЛЖЕВ:12лютого1940) / А. Шептицький // Письма-послання митрополита Андрея. Відбитка з“Логосу”. – Йорктон: ГолосСпасителя,1961. – С. 14–15.
5. Шептицький А. До тих, що на Пасху не причащалися (ЛЖЕВ: жовтень-листопад 1936) / А. Шептицький // Митрополит Андрей Шептицький. Твори – Орега (морально-пасторальні). – Рим: Український католицький університет, 1983. – С. 290–306.
6. Шептицький А. Канадійським русинам (Жовква,1911) / А. Шептицький // Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899–1944. – Т.І: Пастирські послання 1899-1914 / Упор. О.Гайовата, Р.Тереховський. – Львів: Артос, 2007. – С. 722–767.
7. Шептицький А. На грані двох віків (Станіславів,13грудня1900) / А. Шептицький // Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899–1944. –Т.І: Пастирські послання 1899-1914 / Упор. О.Гайовата, Р.Тереховський. – Львів: Артос, 2007. – С.99–111.
8. Шептицький А. Пастирське послання до поляків греко-католицького обряду (Крехів, 16травня 1904) / А. Шептицький // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. – Т.ІІІ: Церква і душпастирство. Пастирські листи і послання 1901-1914 / Упор. І.Костюк. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. – С. 163–172.
9. Шептицький А. Провиховання (24жовтня1942) / А. Шептицький // Письма-послання митрополита Андрея Шептицького, ЧСВВ з часів німецької окупації. – Йорктон: Голос Спасителя, 1969. – С. 231–253.

10. Шептицький А. Про небезпеку занедбання потрібної праці (лютий 1940) / А. Шептицький // Письма-послання митрополита Андрея. Відбитка з "Логосу". – Йорктон: Голос Спасителя, 1961. – С. 25–28.
11. Шептицький А. Про подружжя в родині (Крехів, 17 лютого, 1902) / А. Шептицький // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. – Т. III: Церква і душпастирство. Пастирські листи і послання 1901–1914 / Упор. І. Костюк. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. – С. 53–74.
12. Шептицький А. Про четверту Божу заповідь (31 жовтня 1941) / А. Шептицький // Протоколи засідань Львівських архієпархіальних соборів 1940–1944 рр. / Упор. А. Баб'як. – Львів: Місіонер, 2000. – С. 168–198.
13. Шептицький А. Християнська родина (Жовква, 1900) / А. Шептицький // Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944. – Т. II: Церква і суспільне питання. – Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність / Упор. А. Кравчук. – Львів: Місіонер, 1998. – С. 17–36.

Юрченко І.В.,

кандидат психологічних наук,

старший викладач кафедри

педагогіки і психології

КОМПЛЕКСНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА СІМ'ЯМ, В ЯКИХ ЗАФІКСОВАНО ВИПАДКИ НАСИЛЬСТВА

Основна цінність демократичного суспільства – це людське життя. Тому робота з сім'єю з попередження в ній насильства щодо членів сім'ї повинно стати одним з напрямків роботи соціального працівника.

Насильство в сім'ї, за даними ЮНЕСКО, є прихованим від очей, суспільства і статистики, майже завжди найбільш стійке, від нього не є вільним будь-яке суспільство, будь-яка культура, у межах якої воно передається з покоління в покоління, перетворюючи вихованих у насильстві дітей у жорстоких дорослих. Особливостями української родини є: надання широкої автономії своїм членам у поєднанні з патріархальністю. Це

зумовлюється тим, що земля передавалась у спадок, а не була, як у Росії, власністю громади; поєднання чоловічих і жіночих засад у домогосподарстві. Але домінування жінки-матері у визначенні способу та форм життєдіяльності родини; поєднання внутрішнього демократизму з чіткою ієрархією, раціональним розподілом сімейних ролей; висока духовність у сферах родинного життя; високий рівень морального контролю над особистістю; самоконтролю; взаємна відповідальність її членів; виділення дорослих дітей з сім'ї; ведення ними сімейного життя, при збереженні певних зв'язків з родинами батьків, братів і сестер, що дозволяло не розчинитися індивідуальності в сім'ї. Для українців заведено, що сім'я – це особиста сфера, сварок з неї не потрібно виносити, а дружина в синцях, відшмагана ремнем дитина, чи та, що підкоряється наказам батьків у виборі друзів, місця навчання тощо – це сімейні справи, методи родинного виховання. За офіційними даними, насильство в сім'ї – досить поширене явище в Україні. За свідченням дітей, з жорстокістю вони вперше зустрічаються у власній сім'ї, з боку батьків та старших братів чи сестер, тобто тих осіб, які повинні їх захищати та підтримувати.

Насильство в сім'ї розглядається як порушення прав людини; приклад примусового контролю, який одна людина практикує над іншою; домагання; будь-які дії чи бездіяльність, що складаються з поганого *фізичного*, *психологічного* чи *сексуального* поводження члена сім'ї з жінкою та іншими членами великої сім'ї. Насильство в сім'ї визначається також як певні види дій чи бездіяльності, які мають місце у межах певних стосунків; жорстоке ставлення до дітей (*фізичне*, *психологічне*, *сексуальне*); погане ставлення чи неуважність до людей похилого віку; погане ставлення дітей до батьків; фізичні та психічні напади на жінок з боку чоловіків-партнерів.

Отже, насильство в сім'ї вимагає системного підходу до роботи з його попередження та усунення, врахування особливості статі, віку, ролі кривдника і жертви.

Стан дослідження. Практика та теорія попередження насильства в сім'ї свідчать, що психічний статус значної більшості агресорів відповідає критеріям умовної норми. В низці випадків можна стверджувати наявність у них акцентованих рис характеру (які є не патологією, а наслідком аномального, викривленого розвитку особистості) або розладів зрілої особистості (психопатій, коли необхідність соціального супроводу та корекційних заходів йде поряд з наданням відповідних медичних послуг). Дослідницькі дані свідчать, що лише в незначній групі кривдників діагностуються психічні розлади. Зазвичай, серед сімейних тиранів досить багато осіб з хімічними (алкоголь, наркотики та ін.) та нехімічними залежностями (патологічні гравці – гемблери, особи із комп'ютерною залежністю).

Фундаментальні основи сучасних теорій насильства були закладені в дослідженнях Х. Арангурена, Г. Блумера, М. Вебера, Д. Галтунга, Л.Гумпловича, Е. Дюркгейма, Г. Зіммеля, К. Маркса, Р. Мертона, У. Сомнера, Н. Смелзера, П. Сорокіна, О. Шпенглера та інші. Проблему насильства в сім'ї розглядають у своїх працях юристи (Е.І. Скакунов, В. А. Туляков); соціологи (Р. Коллінз, І.Паттерсон, Т. В. Шипунова); психологи (Л. Берковіц, М. Страус, Н. Блеклок) та інші.

Мета. У цій публікації розглянемо проблему насильства в сім'ї, функції органів виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї та проходження корекційної програми особами, які вчинили такий злочин.

Виклад основних положень. Згідно зі змінами до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та, відповідно до Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, за спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї закріплено низку нових функцій. В контексті роботи з агресорами це означає, що управління у справах сім'ї, молоді та спорту:

організовує проходження корекційної програми особами, які вчинили насильство в сім'ї – за направленням органів внутрішніх справ забезпечує проходження кривдниками реабілітаційних заходів (корекційних програм). Зазначені заходи проводять спеціалісти, які пройшли спеціалізоване навчання корекційній роботі; у разі неявки (або ухилення без поважних причин) особи, яка отримала направлення, від проходження корекційної програми, контролює надання (протягом трьох робочих днів) спеціалістами, які здійснюють корекційні програми, письмового повідомлення до органу внутрішніх справ, що видав направлення; організовують навчання фахівців, які проводять корекційні програми з особами, які вчиняють насильство в сім'ї (*фізичне, психологічне, економічне; сексуальне*). До проведення корекційних програм з особами, які вчиняють насильство в сім'ї, можуть залучатися суб'єкти, що надають соціальні послуги сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах (до їх числа входять, зокрема, спеціалісти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, представники громадських організацій, установ та закладів соціального обслуговування тощо, які здійснюють роботу з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах); розробляють і затверджують методичні рекомендації щодо впровадження і реалізації корекційних програм, а також забезпечують ними центри організації та фахівців, які працюють за корекційними програмами; здійснюють контроль за організацією і діяльністю заснованих ним спеціалізованих установ, що здійснюють роботу з сім'ями, де вчиняється насильство в сім'ї; створюють банк даних про місцеві державні та неурядові організації, установи та заклади, які працюють в сфері попередження насильства в сім'ї, та послуги, які ними надаються; створюють банк даних сімей, де зафіксовані випадки вчинення насильства або існує реальна загроза його вчинення (крім того, терміново (протягом однієї доби) передають повідомлення у письмовій формі до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ про випадок жорстокого поводження з дитиною чи реальну загрозу його вчинення); на підставі узагальненої інформації визначають

потребу регіону у створенні спеціалізованих установ для членів сімей, де вчинено насильство в сім'ї та вносить відповідні пропозиції на розгляд місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування; організовують надання психологічних, юридичних, соціально-педагогічних, інформаційних та інших послуг членам сімей, в який було вчинено насильство.

З точки зору практики запровадження корекційних програм це означає, що управління у справах сім'ї, молоді та спорту:

- ініціює та затверджує на місцевому рівні Програми протидії насильству в сім'ї та роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї;

- приймає повідомлення про направлення особи для проходження корекційної програми і формує групу клієнтів для проведення групової та індивідуальної роботи;

- інформує особу, яка вчинила насильство, про наслідки невідвідання корекційної програми, надає інформацію щодо місця, часу та умов участі в програмі;

- приймає від фахівців кризових центрів повідомлення щодо непроходження та довідки про проходження особою корекційної програми;

- координує підготовку фахівців для подальшого впровадження корекційних програм та роботи з сім'ями, в яких вчинено насильство чи існує загроза його вчинення;

- формує склад мультидисциплінарної команди фахівців для проведення корекційних програм відповідно до вікової категорії клієнтів;

- направляє фахівців мультидисциплінарної команди на навчання по роботі за корекційною програмою

Залучає (за погодженням) до реалізації корекційних програм (з урахуванням наявних людських та організаційних ресурсів) фахівців: спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та соціальних закладів, діяльність яких вони координують; працівників закладів освіти та охорони здоров'я; спеціалістів центрів медико-соціальної реабілітації,

соціально-психологічної реабілітації дітей, центрів практичної психології та соціальної роботи, центрів практичної психології МВС, служби у справах дітей, притулків, працівників територіальних центрів допомоги самотнім громадянам та особам похилого віку; представників громадських організацій, інших осіб з достатньою кваліфікацією (психологів, соціальних педагогів, педагогів, медичних працівників тощо); забезпечує постійне приміщення для проведення корекційних програм, з урахуванням організаційних та матеріально-технічних можливостей місцевої громади; сприяє роботі кризового центру.

Важливий аспект реалізації корекційних заходів щодо кривдника - це робота із членами його родини, яка є суттєвою умовою подолання негативної сімейної ситуації, а також ресурсом для виходу з небажаних обставин. Зважаючи на це, фахівці управління у справах сім'ї, молоді та спорту залучають центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді до соціального інспектування такої сім'ї, вивчення її життєдіяльності, оцінки її наявного стану й ресурсного потенціалу, первинної діагностики особистості агресора та інших членів сім'ї тощо. Отримані відомості передаються, за необхідності, фахівцям центру / структури / організації, який безпосередньо реалізує корекційну програму.

Розглянемо компетенцію служби у справах дітей й органів опіки та піклування. Служба у справах дітей (ССД) визначається координативним органом у сфері попередження жорстокого поводження з дітьми згідно з порядком розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення. ССД веде облік дітей, стосовно яких вчинено насильство в сім'ї, або існує реальна загроза його вчинення; розглядає заяви (повідомлення) про випадки насильства в сім'ї стосовно дитини та повідомляє про них місцеве управління у справах сім'ї, молоді та спорту і кримінальну міліцію у справах дітей у термін не більше 3-х діб з часу отримання інформації; у межах компетенції вживає заходів щодо захисту прав дітей; у разі виникнення безпосередньої загрози

життю чи здоров'ю дитини вживає заходів відповідно до чинного законодавства; за необхідності ініціює питання про притягнення до відповідальності осіб, які допустили порушення прав, свобод і законних інтересів дітей; представляє інтереси дітей у суді.

Органи опіки і піклування представляють у суді інтереси дітей та недієздатних членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї або стали жертвами насильства в сім'ї, а також здійснюють інші повноваження щодо попередження насильства в сім'ї, передбачені законом. В контексті корекційної роботи з агресорами (зокрема, у випадках, коли особою, що вчиняє насильство в сім'ї, є малолітня чи неповнолітня дитина) видається доцільною активна співпраця **ССД** та органів опіки і піклування із кримінальної міліцією у справах дітей.

Сфера діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо роботи з особами, які вчиняють насильство в сім'ї. На центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (Центри) покладено здійснення соціальної роботи з сім'ями (в т.ч. з тими, в яких вчинено насильство), дітьми та молоддю шляхом надання соціальних послуг та здійснення соціального супроводу. У випадку звернення особи до Центру з приводу насильства в сім'ї, виявлення факту вчинення насильства в сім'ї чи реальної загрози його вчинення, жорстокого поводження з дітьми (у т.ч. невиконання батьками своїх батьківських обов'язків), Центри повідомляють управління у справах сім'ї, молоді та спорту, а у випадку жорстокого поводження з дитиною чи реальної загрози його вчинення – терміново (протягом однієї доби) передають повідомлення у письмовій формі ще й до служби у справах дітей та до органів внутрішніх справ.

Згідно із Інструкцією щодо порядку взаємодії управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, Центр: приймає інформацію про випадки загрози або вчинення будь-яких форм насильства в сім'ї, зокрема здійснює

приймання заяв та повідомлень про випадки жорстокого поводження щодо дитини; терміново (протягом однієї доби) передають повідомлення у письмовій формі до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ про випадок жорстокого поводження з дитиною чи реальну загрозу його вчинення; здійснює соціальне інспектування сімей, де мають місце випадки насильства (існує загроза його вчинення). Соціальне інспектування проводять спеціалісти Центру в мультидисциплінарній команді, спільно з іншими суб'єктами соціальної роботи. Під час інспектування з'ясовується причина вчинення насильства в сім'ї та визначається хід подальшої роботи з сім'єю; здійснює, соціальний супровід сімей, де мають місце випадки вчинення насильства (існує загроза його вчинення); протягом трьох днів повідомляє управління у справах сім'ї, молоді та спорту про виявлені сім'ї, де мали місце випадки насильства в сім'ї, а у випадку вчинення насильства стосовно дитини – службу у справах дітей та органи внутрішніх справ.

Загалом працівник центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді аналізує звернення та проводить початкову оцінку життєдіяльності сім'ї, уточнює (в разі потреби) інформацію про неї в інших дотичних відомствах, визначає доцільність та можливість подальшої роботи з сім'єю та її членами в межах компетенції Центру. В загальному вигляді, схема комплексної соціальної допомоги Центрів сім'ям, в яких зафіксовано випадки насильства, може виглядати таким чином:

Надання комплексної соціальної допомоги у вигляді здійснення соціального супроводу особи. Яка вчинила насильство у сім'ї, та її членів

Проведення комплексної оцінки потреб сім'ї, в якій вчинено насильство, чи реальна є загроза його вчинення, або існують факти жорстокого поводження з дітьми. Розробка індивідуального плану супроводу.

Надання соціальних послуг членам сім'ї (у тому числі особі, яка вчинила насильство у сім'ї) щодо вирішення соціально-економічних, соціально-медичних (у разі потреби сприяння у проходженні медичного огляду, отримання консультації лікарів тощо), юридичних, психологічних, соціально-педагогічних

Консультації особи, яка вчинила насильство у сім'ї, та її членів про можливі шляхи самостійного вирішення життєвих проблем

Направлення (у разі потреби) особи, яка вчинила насильство в сім'ї, до центрів/структур/організацій для проходження колекційної програми

Сприяння у відновленні позитивних емоційних стосунків між особою, яка вчинила насильство у сім'ї та її родиною (родичами)

Надання психологічної підтримки членам родини особи, яка вчинила насильство у сім'ї в період проходження нею корекційної програми

Робота із позитивним соціальним оточенням особи, яка вчинила насильство, залучення членів цього оточення до сприяння у вирішенні проблем особи, яка вчинила насильство у сім'ї, та членів її родини. Сприяння у проведенні сімейних групових нарад

Органи та заклади освіти й охорони здоров'я в системі протидії насильству в сім'ї. Окреме місце в системі заходів щодо протидії насильству в сім'ї посідають органи та заклади освіти й охорони здоров'я. Їх залучення врегульоване Порядком розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поведіння з дітьми або реальної загрози його вчинення, а також Порядком взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Заклади освіти (дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні та позашкільні навчальні заклади), а також управління (відділи) освіти і науки обласних, міських та районних державних адміністрацій здійснюють приймання заяв та повідомлень про випадки жорстокого поведіння з дітьми та терміново (протягом однієї доби) передають повідомлення у письмовій формі до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ про випадок жорстокого поведіння з дитиною чи реальну загрозу його вчинення.

Крім того, заклади освіти: повідомляють центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах; ведуть внутрішній облік дітей, які потребують посиленої уваги з боку педагогічного працівника, соціального педагога, та інформують про це служби у справах дітей і центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; забезпечують роботу шкільного психолога з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах; можуть створювати при освітніх закладах об'єднання батьків, педагогів, громадськості щодо забезпечення педагогічного впливу на дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, та схильних до протиправних дій, залучають до цієї роботи соціальних працівників центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; залучають працівників освіти до соціального інспектування сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у яких виховуються діти шкільного віку.

Керівники навчальних закладів зобов'язують педагогічних працівників, зокрема класних керівників, проводити попереджувальну роботу з батьками з метою недопущення випадків жорстокого поводження з дітьми в сім'ях, а також організовують роботу: з батьками щодо роз'яснення наслідків жорстокого поводження з дітьми в сім'ях; з особами, що становлять найближче оточення дитини, яка постраждала від жорстокого поводження або потерпає від реальної загрози його вчинення.

Що стосується *органів та закладів охорони здоров'я*, то лікувально-профілактичні установи та заклади цілодобово здійснюють приймання дітей, які зазнали жорстокого поводження, та надають їм потрібну медичну допомогу. При виконанні своїх функціональних обов'язків щодо дитини, медичні працівники звертають увагу на ушкодження, що могли виникнути внаслідок жорстокого поводження з дитиною, та повідомляють про це дільничного педіатра, орган внутрішніх справ та відповідну службу у справах дітей.

Крім того, на базі закладів охорони здоров'я (крім психіатричних лікарень) створюються Центри медико-соціальної реабілітації, які надають до спеціально уповноважених органів інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів та, зокрема, повідомляють про вчинення насильства у сім'ї служби дільничних інспекторів міліції чи кримінальної міліції у справах дітей.

Діяльність кризових центрів для членів сімей, у яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення, щодо реалізації корекційних програм. У разі вчинення особою насильства в сім'ї, після отримання нею офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, ця особа направляється до **кризового центру** для проходження корекційної програми, а також щодо неї у випадках і в порядку, передбачених чинним законодавством, може бути винесено захисний припис. Проходження корекційної програми для такої особи є обов'язковим. Кризові центри створюються місцевими державними адміністраціями за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї відповідно до соціальних потреб регіону. Кризові центри можуть також створюватися органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами, об'єднаннями громадян і окремими громадянами за погодженням із спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї і реєструються в порядку, визначеному чинним законодавством. Кризові центри є неприбутковими організаціями, користуються правами юридичної особи, мають власні бланки, печатку з зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням.

У контексті запровадження корекційних програм, працівники кризових центрів:

- здійснюють прийом осіб, які вчинили насильство в сім'ї, для проходження корекційної програми;

- розробляють корекційні програми та організовують їх проходження особами, які вчинили насильство в сім'ї; повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;
- повідомляють службу дільничних інспекторів міліції чи кримінальну міліцію у справах дітей про виявлені факти реальної загрози застосування насильства в сім'ї або про факти вчинення такого насильства;
- вивчають і узагальнюють причини та умови конкретних проявів насильства в сім'ї;
- надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів;
- забезпечують збереження конфіденційної інформації щодо осіб, які звернулися до кризового центру по допомогу;
- взаємодіють із засобами масової інформації, громадськими організаціями у проведенні просвітницької та виховної роботи з питань попередження насильства в сім'ї.

Діяльність кризових центрів регулюється Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» та Примірним положенням про Кризовий центр для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення. Кризові центри є важливою інституцією у сфері протидії насильству в сім'ї, адже саме на їх базі мають реалізовуватися корекційні програми для кривдників. В сучасних умовах **дотримання чинного законодавства вимагає створення кризових центрів у регіонах** (оптимально – на рівні районних центрів), з урахуванням потреб та можливостей місцевої громади.

Нажаль, кризових центрів в Україні вкрай недостатньо, а їх створення в регіонах пов'язане зі значними організаційними, технічними та методичними труднощами. Зважаючи на це, та з метою впровадження корекційних

програм, видається доцільним започаткувати кризові центри у формі районних ресурсних центрів протидії насильству в сім'ї, які у вигляді спеціалізованих формувань можуть створюватися (за погодженням) на базі центрів медико-соціальної реабілітації, центрів соціально-психологічної допомоги дітям, навчальних закладів, медичних установ, громадських організацій тощо. Ресурсний центр об'єднає фахівців, пов'язаних із соціальною роботою та попередженням насильства в сім'ї, які зможуть оперативно організовувати та проводити корекційну роботу з особами, які вчинили насильство в сім'ї.

Крім того, по мірі вдосконалення законодавства України в сфері попередження насильства в сім'ї, функції кризового центру, зокрема в частині реалізації корекційних програм, можуть бути передані іншим установам та закладам (в тому числі, спеціально створеним для роботи з кривдниками та підготовки фахівців із проведення корекційних програм).

Висновки. У сучасних умовах особливого значення набуває розширення інформаційно-консультативної допомоги сім'ям з метою запобігання і поширення насильницьких дій в сім'ї та повернення їм втрачених орієнтирів. У цій важливій сфері вирішальна роль належить мультидисциплінарній команді, яка займається профілактичною роботою щодо попередження асоціальних проявів, правопорушень і злочинів серед дітей та молоді. Організація створює систему правової просвітницької роботи, спрямованої на підвищення правової культури батьків.

Список використаної літератури

1. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. – Изд. 4-е, испр. и доп. / А. Ф. Бондаренко. – К.: «Освіта України», 2007. – 332 с.
2. Васьківська С.В. Основи психологічного консультування: Навчальний посібник. / С. В. Васьківська. – К.: Четверта хвиля, 2004. - 256 с.
3. Доморацкий В.А. Краткосрочные методы психотерапии. / В. А. Доморацкий. – М.: Психотерапия, 2008. – 304 с.

4. Емельянов Ю.Н. Активно-социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 168 с.
5. Ермошин А.Ф. Вещи в теле: психотерапевтический метод работы с ощущениями. / А. Ф. Ермошин. – М.: Независ. фирма «Класс», 2004. – 320 с.
6. Єсипенко О.М. Роль центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в організації та наданні допомоги / послуг особам, які вчинили насильство. – Луганськ: Луганський обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, 2009. – 19 с.
7. Захаров А.И. Происхождение и психотерапия детских неврозов: Монография. /А. И. Захаров. – СПб.: КАРО, 2006. – 672 с.

М. М. Васильчук

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології

НА ПІДСТУПАХ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ГУЦУЛІАНИ

(від етнографії – до літератури; карпатоцентричність і

гуцульщинокордизм; «гуцульський» текст)

Карпати як гірська система в Європі простяглася від р. Морави до звуженої частини р. Дунаю (т. зв. Залізні Ворота). Вона утворює дугу, завширшки від 100 до 420 кілометрів і завдовжки близько 1500 кілометрів. У зоні Карпат лежать європейські держави Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Україна. Карпати поділено на Західні і Східні. Західну частину Карпат складають Західні Бескиди, Татри та ін., східну – Лісисті Карпати (в Україні – це Українські Карпати) і Румунські (Семиградські) гори, а також Південні Карпати або Трансільванські Альпи. До Карпат входять і Західні Румунські гори [21, с. 56]. На цих гірських територіях живуть різні за національним складом народи, які, однак, мають цілу низку спільних рис. Так, польські гуралі своїм способом життя, фольклором, етнографічними особливостями нагадують українських гуцулів, бойків, лемків. Висловлюють навіть думки про вплив на людей власне гірського способу життя, який диктує стереотипи поведінки, побуту тощо [15].

Українські Карпати головним чином заселені гуцулами і бойками. Частина території Гуцульщини перебуває у складі Румунії, але переважна більшість гуцулів живе в Україні: найбільше – на Івано-Франківщині, менше – у Закарпатській та Чернівецькій областях.

Гуцульщина – назва етнографічної території України в горах Карпатах, на якій живуть гуцули. Площа Гуцульщини – 7,5 тис. кв. км. Тут близько 280 населених пунктів, серед них 15 міст і колишніх містечок. Населення – понад

420 тис. осіб [3, с. 528–532]. Водночас, Гуцульщина ніколи не була окремою адміністративно-територіальною одиницею [5, с. 183]. Навіть більше: її спочатку числили як частину історичної (а не етнографічної!) території Покуття, тому й дослідник Оксар Кольберг гуцульські казки подає як окремий розділ четвертого тому своєї праці «*Pokucie. Obraz etnograficzny*» (1889) [24, с. 271–294].

Не названа своїм нинішнім іменем, Гуцульщина фігурує вже у «Галицько-Волинському літописі» (наприклад, під 1241 р., де йдеться про боротьбу за один зі стратегічних ресурсів цього регіону – соляні джерела) [8, с. 399]. А об'єктом пильнішої наукової уваги Гуцульщина (під іменами Сарматія і Карпати) стає вже з кінця XVIII ст. – у праці австрійського мандрівника, вченого-енциклопедиста, піонера в галузі дослідження природи Карпат Бальтазара Гакета (1739–1815) [2]. Його мандрівницька проза «Найновіші природничі подорожі в роках 1787, 1792, 1794 по Дакії та Сарматії, або Північних Карпатах» (видруковано німецькою мовою в Нюрнберзі протягом 1790–1796 рр.) [1] привернула увагу наукового світу до гуцульського регіону. Професор природничого відділу Львівського університету, Бальтазар Гекет у ході своєї першої мандрівки 1788-89 рр. пройшов через населені пункти Гуцульщини (Путила, Кути, Яблунів, Делятин, Надвірна) й описав подорож у першому томі праці. В третьому томі він подає матеріали про подорож 1791-93 рр., яка вела через гуцульські та бойківські території (Кути, долину Черемошу, Путилу, озеро Чуреп, витoki Пруту, витoki Бистриці-Надвірнянської, Надвірну, долину Бистриці-Солотвинської, Мізунь, Болехів, Тисів, Бубнище).

Вперше ім'я чи прізвище Гуцул згадано 11 березня 1494 р. у підтвердній грамоті молдовського воєводи Штефана (м. Сучава, Румунія) [16, с. 5]. А от про гуцулів як збірне поняття першим написав у своїй статті «*O Huculach*» (1825) Кароль Мілевський у журналі «*Biblioteka Polska*» [25].

На початку XIX ст. з'явилися художні твори, присвячені Гуцульщині. Першою у цьому ряду стоїть повість «Опришки в Карпатах» (1830) польського

письменника Еугеніуша Броцького. Це намагання написати про Гуцульщину, не знаючи її насправді. Тому Довбуш у повісті «змальований як романтичний герой, далекий від реальної постаті ватажка опришків, деякі критики писали, що це не гуцул, а “французький герой”» [11, с. 13]. В іншому місці цей самий дослідник про тогочасних письменників відзначив: «Їхню увагу привертали події й люди небуденного, героїчного характеру. Тому пишуть вони переважно про опришків. Причому, літературні опришки того часу були далекими від реальних. [...] Ще довгий час письменники не бачили в Гуцульщині нічого гідного уваги, крім опришків. Карпати для письменників Галичини були тим, чим Запорізька Січ для письменників України, тобто місцем, де розквітали волелюбність, непокірність, мужність та відвага» [11, с. 98]. Тут мова про романтичне сприйняття Гуцульщини.

Романтизм як конкретно-історичний напрям у літературі, науці й мистецтві, «особливістю якого було протиставлення буденному життю високих ідеалів, яких прагне непересічний індивід, схильний до сильних, яскравих переживань, пристрастей, екстазу» [7, с. 350] сприяв тому, що творча інтелігенція шукала всього цього не десь далеко, а в тих краях, у яких жила. Однією з прикметних рис романтизму стала «увага до фольклору, фантастики, екзотики» [7, с. 350]. Романтизм в Україні «відіграв значну роль у пробудженні національної свідомості, обґрунтуванні історичної самотності народу, його ментальності, культурних традицій, мови, літератури» [7, с. 352]. І саме в річищі українського романтизму розвивалась діяльність «Руської трійці» і її послідовників.

Українська література твори на тему Гуцульщини дала аж сім років згодом після повісті Броцького. Їх оприлюднено у «Русалці Дністровій» (1837). Тут (в оповіданні Маркіяна Шашкевича «Олена» і романтичній поемі Івана Вагилевича «Мадей») зроблено перші кроки щодо художнього змалювання Гуцульщини. Варто зазначити, що ця тема була настільки важливою, що пройшла через «Русалку Дністровую» – знакове видання, з яким безпосередньо пов'язано початок нової української літератури та загалом національно-

культурне відродження у Західній Україні. Отож нова українська література у західному регіоні України нерозривно пов'язана з темою Гуцульщини.

В українській літературі Західної України першої половини XIX ст. помітне явище, яке ми назвали карпатоцентричністю. *Карпатоцентричність*, за нашим визначенням, це посилена увага письменників у своїх творах до гірського рельєфу Карпат. Суто топографічна відмінність гір від рівнинних територій сприяла тому, що їх почали сприймати як інший світ (можливо, тут зіграли роль народні легенди про гори як про місце порятунку під час потопу, отож ті, хто живуть у верхогір'ях Карпат – нащадки давніх, допотопних людей, чимось відмінні від людей сучасних [22, с. 20–25]). Тим більше, що відносно мала залюдненість гір, тяжчі умови проживання чи виживання сприяли тому, що романтично налаштована творча інтелігенція сприймала життя в Карпатах через призму героїчного чину, пов'язаного з постійним поборюванням викликів природи. Віддаленість від «цивілізації»; відносно низька комунікація того часу; більша соціальна свобода гірського населення від мешканців рівнини (горяни «панщини не робили»), – все це привертало увагу українських письменників-романтиків. Тому й маємо зосередженість літераторів передусім на горах (без поділу українців, які їх заселяють, на етнографічні групи). Явище карпатоцентричності чітко відобразилося у художніх творах Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича, а особливо в мандрівницькій прозі Якова Головацького (йдучи рівниною, він постійно тримав на оці силуети гір). Так само явище карпатоцентричності простежується у творчості Антона Любича Могильницького і Луки Данкевича. Яскраво воно представлено у творах Миколи Устияновича, який мислив загальнокарпатськими категоріями, давши зразки творів і про нинішню Бойківщину, і про Гуцульщину, і про свої транскарпатські мандри. Карпатоцентричність – це початковий, суто романтичний, етап освоєння гірської тематики в українській літературі першої половини XIX ст.

І лише з розвитком народознавчої науки розпочинається інший рівень сприйняття Українських Карпат: етнографічно забарвлений і районований.

Йому вже притаманний поділ горян-верховинців на етнографічні групи: гуцулів, бойків, лемків з приблизним розмежуванням зайнятих ними територій. Важливо, що цей поділ відбувся не стільки на рівні науковому, скільки у масовій свідомості. Отож він настав не тоді, коли про гуцулів і бойків написали поляк Кароль Мілевський (1825) чи українець Іван Вагилевич (1837, 1839, 1841), а на добре десятиліття згодом: коли вже було напрацьовано певний масив етнографічного матеріалу, виходили друком зразки публіцистики та художні твори на тему Гуцульщини. Саме з цього часу й доречно говорити про появу гуцульщинокордизму.

Термін *гуцульщинокордизм* ми утворили від українського слова Гуцульщина та від грецького кардіа, де кардіо – «частина складних слів, що вказує на відношення до серця» [18, с. 389]. Кардіо у нашому терміні має значення «сердечність», тобто гуцульщинокордизм – це сердечне ставлення до Гуцульщини. «Словник української мови» як одне зі значень слова «сердечний» подає: «Сповнений доброзичливості, душевності, чуйності; задушевний; [...] Щирий, непідробний» [19, с. 131]. Таким визначенням можна коротко окреслити і той огром інтересу, який з'явився у ставленні до Гуцульщини після порівняно нетривалого періоду карпатоцентричності.

Гуцульщинокордизм в українській літературі випливає з романтичного світобачення. Водночас, він є наслідком не первісного сприйняття дійсності, а «продуктом» напрацьованих і розтиражованих етнографією, публіцистикою та художньою літературою уявлень про гуцулів та Гуцульщину як про майже ідеальний світ. Поступово в суспільній свідомості (передусім європейській) виокремлюється особливий погляд на Гуцульщину як на певний архаїчний етнокультурний ареал, який, через відірваність від здобутків цивілізації, ніби перебуває в іншому цивілізаційному вимірі; при цьому гуцули, їхня культура і світогляд становлять особливу позачасову духовну Атлантиду.

Гуцульщина як явище, позначене відсутністю фальші, примусу, окреслене приналежністю до первісної простоти, органічно вписується у систему пошуку «втраченої прабатьківщини» та повернення до «золотого віку».

Гуцульщина ніби протистоїть техногенному суспільству, zdegradований філософії життя, зіпсутій моралі. Гуцульщина дуже чітко поляризована між поняттями добро / зло. Ця поляризація настільки очевидна, що набуває рис притчевості.

Варто відзначити, що явище карпатоценричності притаманне суто романтичному етапові, а ознаки гуцульщинокордизму характерні і для романтичного, і для реалістичного, і для модерного етапів розвитку української літератури. Явище гуцульщинокордизму – позарегіональне і навіть позанаціональне. З-поза меж Західної України про Гуцульщину писали, для прикладу, Іван Нечуй-Левицький [9], Михайло Старицький [20, с. 524–525], Христя Алчевська, Гнат Хоткевич, Леся Українка [13], Олександр Олесь [10], Михайло Коцюбинський [6].

Сердечну увагу Гуцульщині у своїй творчості виявляли й автори-чужинці: серед яких найбільше польських (цю тему докладно розробив у своїй монографії Ян Хороши [23]). Яскравим прикладом став австрійський письменник Леопольд Захер фон Мазох [14, с. 176], який писав про Галичину і зокрема Гуцульщину. Рідкісним виявом зацікавлення карпатською темою є роман французького письменника Жуля Верна «Замок у Карпатах» [4], подорожні нариси з Гуцульщини шотландки Мерієм Дов'є [12, с. 56–62]. Загалом, Ігор Пелипейко у довіднику «Гуцульщина в літературі» (1997) подає 475 імен літераторів [11], які писали про цей етнографічний регіон. Йдеться і про українських, і про зарубіжних авторів. Нині цей перелік можна значно розширити.

Безумовно, назріла необхідність глибшого вивчення художніх особливостей творів української літератури на тему Гуцульщини, яка збігається з контекстом новітнього осмислення і переосмислення класичної української літературної спадщини. Суттєвим є розгляд власне письменницької майстерності, побудованої на різному світобаченні авторів, принципах художнього відображення світу, естетичних та світоглядних засадах, глибині знайомства з життям і проблемами Гуцульщини тощо.

І вивчення це слід починати з першого періоду української літературної гуцуліани, який має ознаки завершеності і самодостатності. Об'єктивні причини та фактори диктують таку хронологію цього періоду: XIX – початок XX століття. У перші десятиліття XIX століття художня література «відкрила» для себе Гуцульщину і відобразила її у різножанрових та різностильових творах. Водночас Перша світова війна у перші десятиліття XX століття принесла незворотні суспільно-політичні зміни, заторкнувши й Гуцульщину. Первісний спосіб життя гуцулів було порушено низкою факторів: багато з них загинули на фронтах, опинилися в російському полоні; на території Гуцульщини велися кровопролитні бої; гуцульські землі потрапили в зону російської окупації; відбувся розпад Австро-Угорської імперії, Гуцульщина увійшла до складу ЗУНР; тут спалахнуло і було жорстоко придушене Гуцульське повстання проти польської окупації. Таким чином, настав «кінець старовіку» (Станіслав Вінценз) [267]. Література про Гуцульщину після Першої світової війни – вже цілком інакша. Їй притаманні інша проблематика та символіка (це яскраво бачимо на прикладі роману Уласа Самчука про Гуцульську республіку у Ясіні «Гори говорять» [17]).

У художній літературі можна виділити три групи авторів, які писали про Гуцульщину. Перша з них – митці, які є гуцулами або народилися і зросли в західноукраїнському регіоні і так чи інакше наближені до Гуцульщини. Друга група – вихідці з інших регіонів України, але настільки захоплені цим краєм, що присвятили всю або частину своєї творчості Гуцульщині. І третя група – автори зарубіжні, зваблені Гуцульщиною через літературу; при ближчому знайомстві з цим краєм вони творили власні тексти про цей край.

Необхідний синтетичний аналіз наявних у творах української літератури означеного періоду «гуцульських» тем, мотивів та образів; розгляд їх генези, глибини засвоєння й авторської трансформації тим чи іншим письменником; вивчення шляхів і засобів творення своєрідного міфу про Гуцульщину як про певний морально-етичний ідеал.

Карпати у відтворенні українських письменників XIX – початку XX століття – це своєрідний етнокультурний анклав, де гуцули, їхня культура і світогляд сприймаються як первісні, іманентні, незіпсуті цивілізаційними впливами та нашаруваннями. Вибираючи художні твори для дослідження, слід дати чітке визначення, а що таке, власне, «гуцульський» текст. Серед ознак, які свідчать про причетність художнього тексту до гуцульського регіону, нам бачаться такі: у творі художньої літератури прямо вказано, що події відбуваються на Гуцульщині, а герої – гуцули; у тексті використано лексику, приналежну до гуцульського діалекту; у творі використано регіонально забарвлені слова побутового, етнографічного характеру, які позначають поняття матеріальної та духовної культури гуцулів; у творі використано елементи гуцульського фольклору, вірувань, міфології Гуцульщини. Водночас, здавалося б такі «гуцульські» символи, як *смерека*, *вівця*, *фльоляра* – не завжди свідчать про те, що це «гуцульський» текст. Так до кінця XVIII ст. найпоширенішими на Гуцульщині були букові ліси, а хвойні породи у XIX ст. насаджували штучно з метою отримати дерево для господарських потреб. Вівці притаманні не лише для Гуцульщини, і не лише для гірських територій (Альпи, Кавказ), а й для степових районів. Фльоляра – інструмент, поширений не лише на Гуцульщині, а й у молдаван і румунів. Таким чином, лише сукупність декількох ознак може свідчити про те, чи текст насправді є «гуцульським».

Загалом же, потребує вивчення зародження та розвиток зацікавлень темою Гуцульщини в українській літературі; розгляд факторів, які вплинули на інтерес письменників до цього краю; показ творення образу гір і їхніх мешканців як представників іншого, певною мірою ідеального світу з високими моральними засадами і принципами, особливим способом життя тощо. Все це варто розглянути у нерозривному зв'язку з міфологією, фольклором, історією, етнографією карпатського регіону, оскільки багато творів вдається відчитати саме в фольклорно-міфологічному ключі.

Список використаної літератури

1. Бальтазар Гакет – дослідник Південно-Східної і Центральної Європи: Дослідження і матеріали / упоряд. та наукова ред.: М. Вальо, М. Кріль. – Львів, 2000. – 318 с.
2. Вальо М. Бальтазар Гакет і Україна: статті і матеріали / Марія Вальо. – Львів. – 1997. – 152 с.
3. Ватаманюк Д. Адміністративно-територіальний устрій Гуцульщини / Дмитро Ватаманюк // Історія Гуцульщини. – Т. VI. – Львів: Логос, 2001. – С. 528–532.
4. Верн Ж. Замок у Карпатах : повість / Жуль Верн; пер. з франц. – К. : Криниця, 2003. – 96 с.
5. Енциклопедія Коломийщини / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. – Зш. 4 (Г, Г). – Коломия, 2006. – 228 с.
6. Коцюбинський М. Твори в семи томах / Михайло Коцюбинський. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1974. – 432 с.
7. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. – Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.
8. Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. – К. : Дніпро, 1989. – XVI+591 с.
9. Нечуй-Левицький І. Соکیلська гора / І. Нечуй // Зоря. – 1896. – № 10. – С. 199; Нечуй-Левицький І. У Карпатах / І. Нечуй (Левицький). – Львів : Накладом Є. Олесницького, 1885. – 64 с.
10. Олесь О. Твори в двох томах. – Т. 1 : Поетичні твори (Лірика. Поза збірками. З неопублікованого). Сатира / Олександр Олесь ; упоряд., автор передм. та приміт Р. Радишевський. – К. : Дніпро, 1990. – 959 с.
11. Пелипейко І. Гуцульщина в літературі: Довідник / Ігор Пелипейко. – Косів : Писаний камінь, 1997. – 112 с.
12. Пелипейко І. Містечко над Рибницею (Книжка про Косів) / Ігор Пелипейко. – Косів : Писаний Камінь, 2004. – 572 с.
13. Погребенник В. Гуцульські мотиви в наддніпрянській поезії початку століття: Леся Українка, Олександр Олесь, Х. Алчевська-Юніор // Історія Гуцульщини. / за ред. М. Домашевського, Н. Библюка. – Т. VI. – Львів : Логос, 2001. – С. 190–194.
14. Полєк В. Біографічний словник Прикарпаття/ Володимир Полєк. – Івано-Франківськ: Новий час, 1993. – 272 с.
15. Савчук М. На здибанку з Гуцульщиною / Микола Савчук // Молодь України. – 1993. – 3 серпня.

16. Савчук М. На здибанку з Гуцульщиною / Микола Савчук // Гуцульщина – перлина Українських Карпат / автори текстів та коментарів: В. Ковтун, М. Савчук, Я. Ткачук, І. Монолатій. – Коломия : Вік, 2009. – С. 5–8.
17. Самчук У. Гори говорять : Роман у 2-х частинах / Улас Самчук. – Винніпег, Манітоба, Канада, 1944. – 194 с.
18. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1985. – 968 с.
19. Словник української мови. В 11 томах. – Т. IX. – К. : Наукова думка, 1978. – 919 с.
20. Старицький М. Твори в шести томах / Михайло Старицький ; упоряд., авт. приміт. Л. С. Дем'янівська. – Т. 3. – К. : Дніпро, 1989. – 527 с.
21. Український Радянський Енциклопедичний словник. – Т. 2. – К. : Головна редакція УРЕ, 1967. – 856 с.
22. Шухевич В. Гуцульщина / Володимир Шухевич; передм. Д. Ватаманюка, П. Арсенича. – Част. п'ята. – 2-ге вид. – Верховина, 2000. – 334 с.
23. Choroszy J. A. Huculszczyzna w literaturze polskiej / J. A. Choroszy. – Wrocław, 1991. – 373 s.
24. Kolberg O. Pokucie. Obrazetnograficzny / skreslil Oskar Kolberg. – Т. IV. – Krakow, 1889. – 328 s.
25. Milewski K. O Huculach / K. Milewski. // Biblioteka Polska. – 1825. – Т. 1. – S. 187–193.
26. Vincenz S. Na wysokiej połoninie: Obrazy, dumy i gawędy z wierchowiny huculskiej / Stanisław Vincenz. – Warszawa: Roj, 1936. – 720 s.

С. Я. Михайлюк,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціально-економічних

та природничих дисциплін

БІОЕТИКА ТА ЇЇ КОНЦЕПТУАЛЬНІ МОДИФІКАЦІЇ

Чимало творінь наукового генія у XX столітті стали загрозою для існування людства і всього живого на Землі. Гостро постали проблеми, які вимагали вдосконалення етичних норм і принципів, що лежать в основі

наукових досліджень, спрямованих на отримання знань, здатних забезпечити виживання людства, його подальший гармонійний цивілізаційний розвиток.

У сучасному світі, що активно глобалізується, виявилися неоднозначність і небезпечність науково-технічного поступу, а тому його моральні характеристики набули особливої значущості. Сучасне суспільство усе частіше кваліфікується як «суспільство ризику», в якому «... рушаються традиційні наукові системи раціоналізації, виникає страх перед майбутнім, не в останню чергу спровокований здобутками науково-технічного прогресу, особливо сучасними досягненнями медико-біологічних наук. Наукове знання, особливо в його новітніх виявах, постає як відверто ризикогенне» [4, с. 6]. У зв'язку з цим, актуалізуються проблеми біоетики, яка намагається зменшити існуючі ризики для здоров'я людини та зберегти світ природи.

Біоетика як міждисциплінарний напрям знання виникає в 70-х роках XX століття в США. Пізніше вона починає інтенсивно розвиватися в країнах Західної та Східної Європи. Об'єктом її вивчення виступає феномен життя, а предметом – умови та механізми збереження і розвитку людського життя та всього живого на Землі.

Біоетика виступає сферою дослідження, котра «захищає фундаментальні людські цінності – право людини на життя, автономію і свободу вибору, обґрунтовуючи їх етичними принципами благоговіння перед життям і моральною відповідальністю за все, що живе» [2, с. 7].

Біоетика набуває особливої значущості у зв'язку з масштабністю використання наукових і технічних досягнень, які не лише сприяють розвитку цивілізації, але й негативно впливають на саму людину та світ природи. Технологічне втручання людини у механізми відтворення власної природи, а також природи інших живих істот породжує багато морально-етичних питань, відповіді на які поки що не знайдені.

У процесі дослідження біоетичних, екологічних проблем з'ясувалося, що вони мають комплексний характер, для їх розв'язання потрібна взаємодія багатьох гуманітарних та природничих наук. Біоетика почала виконувати

роль своєрідного каталізатора інтеграції біології, етики, медицини, екології, філософії; вона виступила « «реконструктором» гуманістичних цінностей та принципів науки» [7, с. 12].

Ще у 70-х роках ХХ століття термін «біоетика» був запропонований американським ученим В. Р. Поттером для визначення «етики виживання людства», що «спрямована на поєднання біологічних фактів та загальнолюдських цінностей, збереження індивідуального здоров'я та довкілля» [7, с. 22].

У 1980-х роках вчений розробив концептуальну модель глобальної біоетики, яка мала здійснювати контроль за втручанням людини в сферу різноманітних проявів життя. Метою глобальної етики було окреслено виживання людства: «...Поттер розширює біоетику до глобальної біоетики як всеохоплюючої та всеосяжної, мета якої – прийнятне виживання... Прийнятне виживання – це виживання на рівні, який відповідає інтелектуальному та культурному потенціалу людської цивілізації, яка відчуває свій нерозривний зв'язок з навколишнім світом, з природою» [7, с. 22].

Таким чином, глобальна біоетика В. Р. Поттера намагалася об'єднати антропоцентричну концепцію здоров'я і біоцентричну етику землі. Поттер зазначав: «... біоетика повинна будуватися на міждисциплінарній і мультидисциплінарній основі. Я пропоную дві сфери досліджень, інтереси яких, можливо різняться, але які потребують одна одної: медична і екологічна біоетика» [див.: 8].

Зрештою, в США глобальна біоетика В. Р. Поттера виявилася не досить затребуваною, адже в цій країні екологічна та інвайронментальна етики розвиваються як самодостатні напрямки досліджень, а проблеми взаємовідносин лікарів, пацієнтів і суспільства в цілому, які доповнюються етичними аспектами використання біомедичних технологій, намагається вирішувати медична етика.

На сьогодні існує американська та європейська моделі біоетики. Американська модель представлена дослідженнями Т. Бочампа і Дж. Чілдресса, які розглядали біоетику як біомедичну етику. Вони запропонували наступні принципи біомедичної етики:

1) принцип «не нашкодь» (вимагає не завдавати шкоди пацієнтові при медичному втручанні);

2) принцип «роби благо» (лікар дотримується морального обов'язку здійснювати дії, які спрямовані на покращення стану пацієнта);

3) принцип поваги до автономії особистості (людина має право розпоряджатися своїм благополуччям, здоров'ям; на принципі автономії ґрунтується концепція «інформованої згоди»);

4) принцип справедливості (підкреслює необхідність справедливого розподілу ресурсів при наданні медичної допомоги, а також дотримання справедливості у ставленні до пацієнтів);

5) принцип правдивості (лікар повинен правдиво інформувати пацієнта про стан його здоров'я);

6) принцип конфіденційності (йдеться про те, що не можна розголошувати інформацію про стан здоров'я пацієнта без його згоди).

Як бачимо, американська модель біоетики ґрунтується на відношенні «лікар-пацієнт», а сам термін «біоетика» вживається як синонім сучасної медичної етики. «Біомедична етика включає моральні проблеми, які виникають в процесі соціальних взаємовідносин представників медичної професії, пацієнтів, клієнтів... Мета їх відносин – збереження і відтворення індивідуального і колективного здоров'я за допомогою біоетичних принципів і підходів» [6, с. 8].

Розглянемо європейську модель біоетики, яка обирає за основу відношення «особистість – держава». Фундаментальні етичні принципи цієї моделі біоетики спрямовані на захист особистості в державі. До західноєвропейських вихідних принципів біоетики належать:

1) принцип автономії особистості (йдеться про право особистості розпоряджатися своїм здоров'ям і благополуччям, відмовлятися від лікування навіть тоді, коли це може загрожувати життю);

2) принцип людської гідності (гарантує визнання самоцінності кожної людини; передбачає гідне ставлення до пацієнта, який позбавлений автономних рішень та дій; як правило, цей принцип застосовується до малолітніх дітей, а також до людей у недієздатному фізичному і психічному станах; даний принцип лягає в основу обґрунтування заборон на трансплантологію органів людини, на клонування людини);

3) принцип уразливості (передбачає відповідальне ставлення до людського життя; тактовне ставлення до людей із обмеженими можливостями);

4) принцип інтегральності (підкреслює недоторканість фізичної та психічної цілісності людини; застосовується у випадку втручання в генетичну природу людини, що загрожує їй порушенням особистісної ідентичності).

Отже, ми бачимо, що в європейській моделі біоетика також ототожнюється з медичною етикою.

У вітчизняній науці біоетику розглядають як міждисциплінарний напрям досліджень, що обґрунтовує ціннісно-моральні аспекти взаємовідносин лікаря і пацієнта, досліджує етичні проблеми біомедичних досліджень, розвиває практичні навички та моральну відповідальність за прийняття рішень, регулює діяльність вченого, наголошуючи на його соціальній відповідальності.

Відзначимо, що велика кількість ідей сучасної біотичної парадигми була вперше сформована екологами, представниками різних екологічних організацій, медиками. Біоетика на початку свого розвитку намагалася дати відповідь на технологічні виклики в медицині.

Сучасна біоетика – це складний науковий феномен, який намагається об'єднати існуючі моральні норми, принципи, теорії з тими, що тільки

виникають; вона інтегрує фундаментальні знання і практику, виступає як «аксіологія і онтологія предметно і професійно визначених прикладних етик (медичної, екологічної)» [6, с. 35].

Як відомо, популяризація біоетики в країнах Західної і Східної Європи відбувається у 80-90-ті роки XX століття. В цей період особливої значущості набуває екологічна стратегія наукових досліджень. адже масштаби використання наукових і технічних досягнень породжують велику кількість морально-етичних питань. «Першими звернули увагу на етичні проблеми фізики-ядерники, а згодом – учені таких галузей, як молекулярна біологія, генетика, медицина, психологія, техніка та ін.» [3, с. 15].

Становлення біоетики пов'язують із глобальними проблемами, які постали перед людством у процесі розробки і використання новітніх біомедичних, сільськогосподарських, інформаційних та інших технологій. Наука і технології стали могутньою силою, яка змінює спосіб життя людини, її думки і цінності. «Така радикальна зміна соціального статусу науки і технологій викликає стурбованість широких верств суспільства, активізує всестороннє обговорення і вивчення даного феномену з метою вироблення відповідних механізмів регуляції і контролю» [6, с. 5].

Принципи біомедичної етики (повага автономії особистості, «роби благо», «не нашкодь», справедливості) дозволяють зменшити в сфері медицини визначальну роль медичної практики чи політики в житті окремого індивіда, натомість посилюють його відповідальність у процесі вирішення важливих питань власного здоров'я чи благополуччя. Дані принципи мають місце і в екологічній етиці, яка проголошує принципи поваги до всього світу природи, збереження і захисту життя. «Біомедичні дослідження, терапевтична практика, профілактична, валеологічна та інші її види не можуть абстрагуватися від інвайронментального і екосферного контексту. Все це потребує продуктивної взаємодії професіоналів від медицини з інвайронменталістами, екологами, біоетиками, філософами» [6, с. 191].

Екологічна етика обґрунтовує внутрішню цінність і права живих істот, біологічних видів і природи в цілому, розглядає людину як рівноправного «члена, громадянина біотичної спільноти» [5].

Досліджуючи проблеми зв'язку «людина – природа», екоетика наголошує, що людина як представник розумного життя несе моральну відповідальність за збереження життя на планеті, як носій родового життя людина має зобов'язання удосконалювати людський рід у розумній взаємодії з природним світом та сприяти самозбереженню свого роду.

Екологічна етика виступає передумовою біоетики, її поява була зумовлена відсутністю у межах традиційної етики відповідей на актуальні питання сучасності. Екоетика інтегрує систему моральних цінностей та етично зорієнтовану практичну діяльність в єдиний комплекс, що ґрунтується на самоцінності природи, єдності людини і природи, відповідальності за збереження життя. Спільним для екоетики і біоетики є визнання цінності життя у всіх його проявах та його захист.

Екоетика та біоетика впливають на зміну способу дії щодо природи кожного індивіда, соціального інституту і держави світового співтовариства. Застерігаючи від процесів руйнування екосистем, виникнення непридатних для життя людини умов, знищення власної природи людини, вони вимагають соціальної відповідальності науки, нової культури споживання, збереження і підтримки життя.

Екологічна етика розглядає права природи, людини і суспільний добробут в тісному зв'язку з екологічними цінностями, виявляє концептуальну спільність з глобальною біоетикою В.Р. Поттера, біомедициною етикою та етикою збалансованого розвитку, в основі яких лежать ідеї поліпшення якості життя через розуміння взаємозалежності природи і суспільства, відповідальності перед сучасними й майбутніми поколіннями.

Представники екологічної етики (А. Швайцер, Б. Каллікот, Б. Дівалл, Дж. Сешенс) формують новий тип взаємовідносин між людиною і природою,

наділяючи природу тими визначеннями, які донедавна належали тільки людині: цінність, гідність, право, повага тощо. «Всі живі істоти, зокрема і люди, володіють рівною внутрішньою цінністю, мають моральний статус і тому мають рівні моральні права» [1, с. 21-22].

Екологічна етика прагне трансформувати ціннісні орієнтації людини по відношенню до природного світу, переорієнтувати їх на нематеріальні цінності, серед яких – якість життя, охорона природи, свобода особистого вибору.

Окрім екологічної, біомедичної етик, існують також етика гуманного відношення до тварин і феміністична біоетика. Етика гуманного відношення до тварин виділилась з екологічної етики, вона захищає права представників тваринного світу. Феміністична біоетика пропонує певні моделі вирішення екологічних і біоетичних проблем, опираючись на твердження, що «жінці в більшій мірі, ніж чоловікові, притаманні гуманізм, здатність до емпатії, співпереживання, милосердя. Вона краще відчуває взаємозв'язок всього живого, саме тому вона зможе краще втілити етичні принципи захисту життя в практику» [див.: 6].

Концептуальні моделі біоетики, перелічені вище, намагаються сформувати таку систему потреб, цінностей і установок, що ґрунтуватиметься на визнанні фундаментальної цінності життя людини та всього живого. Можливо, саме глобальна біоетика В. Р. Поттера зможе стати тим своєрідним мостом, що об'єднає знання і моральні принципи суспільств.

Зважаючи на серйозність екологічної, соціально-економічної та політичної ситуації в сучасному світі, ми покладаємо сподівання на те, що майбутнє людини залежатиме від усвідомлення цінності й унікальності життя, утвердження моральної відповідальності людини за збереження і розвиток життя. Біоетика буде спрямовувати людину до основ людського знання, до розуму як мудрості, забезпечуватиме втілення прав на життя, здоров'я і розвиток, чисте середовище проживання не тільки для людини, але

й для всіх живих істот, природних об'єктів, які роблять наше життя повноцінним і достойним.

Висновки. Основними концептуальними моделями біоетики виступають екологічна етика, біомедична етика (американська і європейська моделі), етика гуманного відношення до тварин, феміністична етика, які об'єднані спільними рисами: наполягання на перегляді наявної системи цінностей; пріоритет на становлення нової свідомості і моралі, що ґрунтується на принципі моральної відповідальності за збереження власної природи та світу природи; пошук етичних принципів захисту життя, їх втілення у практику. Цінності та принципи перелічених напрямів біоетики можуть бути інтегровані в рамках глобальної біоетики.

Список використаної літератури

1. Борейко В. Е. Краткий курс экологической этики / В. Е. Борейко. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 2004. – 72 с.
2. Вековщина С. В., Кулиниченко В. Л. Биоэтика: начала и основания (Философско-методологический анализ). – К. : Сфера, 2002. – 152 с.
3. Мирутенко Л. Г. Гуманістично-ціннісні засади постнекласичної етики науки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.09 / Л. Г. Мирутенко; Чернівецький нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича. – К., 2014. – 20 с.
4. Кисельов М. М. Екологічні виміри глобалізації: монографія / М. М. Кисельов, Т.В. Гардашук, К. Є. Зарубицький та ін. – К.: Вид. Парапан, 2006. – 260 с.
5. Леопольд О. Календарь песчаного графства / О. Леопольд. – М. : Мир, 1980. – 216 с.
6. Пустовит С. В. Глобальная биоэтика: становление теории и практики (философский анализ) / С. В. Пустовит. – К. : Арктур-А, 2009. – 324 с.
7. Пустовіт С. В. Філософсько-методологічний аналіз передумов, засад та принципів біоетики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філос. наук : 09.00.09 / С. В. Пустовіт; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2009. – 36 с.
8. Potter V. R. Global bioethics. Building on the Leopold Legacy. – Michigan : Michigan State University Press, 1988. – P. 74.

СУЧАСНИЙ ГАЗЕТНИЙ ТЕКСТ: ТИПОЛОГІЯ МОВНИХ ПОМИЛОК (НА МАТЕРІАЛІ МІСЦЕВОЇ ПРЕСИ)

Призначення газетних публікацій – не тільки ознайомити читачів із новинами держави, краю, окремого міста чи району, а й здійснити вплив на їх свідомість з метою спрямування вчинків, дій, думок. Мова газетних текстів найшвидше відображає зміни в лексичному складі мови, а пересічний читач реагує на такі зміни, вважає їх зразковими та копіює у власному мовленні. Тому кожен текст, надрукований у періодичному виданні, повинен бути досконалим у плані змісту й форми, вичитаним, відредагованим, не містити інформативних і мовних помилок. Однак насправді мова сучасної преси далека від досконалості, адже демонструє порушення літературних норм на всіх мовних рівнях.

Мета розвідки – проаналізувати мову текстів місцевої преси, здійснити типологію мовних помилок, які допущено на шпальтах друкованих видань. Вибір теми дослідження умотивований необхідністю відреагувати на тотальну безграмотність деяких газетних текстів, сприяти підвищенню рівня грамотності в сучасних друкованих засобах масової інформації. Для аналізу й здійснення типології мовних помилок обрали матеріали, розміщені на сторінках місцевих газет «Вільний голос» (далі – ВГ) і «Коломийська правда» (далі – КП) (2015 – 2016 роки).

Серед типових помилок у текстах місцевих газет виокремлюємо орфографічні, граматичні, пунктуаційні, лексичні й стилістичні та помилки набору.

1. Орфографічні помилки допущені в:

- написанні власних назв населених пунктів, установ, політичних партій і громадських об'єднань, історичних подій тощо: *Ганнів* (Ганів), *кафедра «Соціально-економічних та природничих дисциплін»* (кафедра

- соціально-економічних і природничих дисциплін), *корінний Березун* (корінний березун), *II світова* (Світова) *війна* (КП. – 24 липня 2015. - № 28); *першої* (Першої) *світової війни* (КП. – 16 січня 2015. – № 1);
- правописі частки не: *бригада немає аналогів* (не має), *не зважаючи на* (незважаючи на) (ВГ. – 29 жовтня 2015. – № 44);
 - написанні буквосполук: *переїзджати* (переїжджати);
 - правописі часток, префіксів: *як от* (як-от), *між кварталні* (між кварталний), *будь який час* (будь-який час).

2. Граматичні помилки трапляються у вживанні:

- числівника з іменником: *на суму 3,5 мільйонів доларів* (3,5 мільйони);
- відмінкового закінчення іменників та прикметників: *як це відіб'ється на коломиянам* (коломиянах), *працював на підприємствах нафтовій* (нафтової) *промисловості*;
- дієслівної форми: *переважна більшість запитів допомогли* (допомогла) *вирішити проблему*; *було* (були) *допущені помилки*;

Необхідно виокремити помилки, які порушують милозвучність української мови, а саме:

- чергування у – в: *між приголосними вжити усіх* (всіх) *заходів, позбавлявся усіляких всіляких) повинностей, у 2014 році у* (в) *місті, допомагав в* (у) *лікуванні, помилки у* (в) *абзаці*; на початку речення чи підрядної частини складного речення: *В* (У) *загальному*; *В* (У) *той же час*; *організувати аукціон, в* (в) *якому...*;
- чергування ж – же: *Який ж* (же) *вихід із ситуації?*;
- чергування з – із: *починаючи із* (з) *2013 року..., ми спілкувалися із* (зі) *Святославом Кендзьорою* (КП. – 24 липня 2015. - № 28).

3. Пунктуаційні помилки зафіксовано в таких випадках:

- кома між підметом і присудком, між однорідними членами речення, об'єднаних сурядним сполучником: *Армійське містечко для майбутніх сухопутників на вулиці Мазепи, має давнє, (без коми) й цікаве минуле* (КП. – 9 жовтня 2015. – № 39)

- розділовий знак перед як: *задля самоствердження себе, (без коми) як нації (ВГ. – 3 березня 2016); нові покоління українців, (без коми) як істинно європейська нація;*
 - дієприслівникові та дієприкметникові звороти: *Починаючи із 2013 року (потрібна кома) Коломия була у переліку найбільших боржників по сплаті (зі сплати) кредиту; кошти (потрібна кома) отримані від світового банку (потрібна кома) підуть на ремонт; Використовуючи свій депутатський мандат (потрібна кома) сприяв побудові церкви; 30 авторських писанок (потрібна кома) розписаних Тетяною Пасієвич, званою на Волині писанкаркою (КП);*
 - виокремлення підрядної частини складнопідрядного речення: *Потрібно демонтувати усі діючі МАФи та виділити місце (потрібна кома) де можна було збудувати великий торговий центр (потрібна кома) у якому виділити місця усім, хто хоче робити на цьому бізнес (КП. – 9 жовтня 2015. – № 39); Де реально похований герой (потрібна кома) не відомо нікому (ВГ. – 3 березня 2016);*
 - невинуватий розділовий знак: *і човни, і двигуни, кисневі балони та інше необхідне спорядження – (без тире) акуратно і дбайливо зберігаються (ВГ. – 3 березня 2016);*
 - у складносурядному реченні: *Він (поліетилен) надто м'який (потрібна кома) і протез з нього просто розсиплеться (ВГ. – 3 березня 2016);*
 - уточнення та відокремлення: *Третім став Сергій Коцюр представник Самопомочі (КП. – 30 жовтня 2015. - № 43). Найчастіше виділяють комами сполучення слів, які не є уточненням: Підполковник Зубанич, у зоні бойових дій, з травня 2014 року (КП. – 9 жовтня 2015. – № 39);*
 - запис прямої мови: *Але й це зрозуміло – додає Сергій, до постійних вибухів, пострілів потрібно звикнути... (КП. – 16 січня 2015. – № 1).*
4. **Лексичні й стилістичні:** *приймати участь, потребуючі хворі, даний твір, повержений Париж, підмітивши-відмітивши (відзначивши).*

5. Помилки набору: у вигляді гуманітарних допомоги, опіля (опісля), закінчвся, окреміміста, неконсткутивність, вибію, Музей істрії, прогололошення, на стінні будинку, коломийські футболісти здобли нагороди (КП). Деякі висловлювання через допущені технічні помилки взагалі втрачають зміст: Чому досі у нас немає розробленого стратегічного плану розвитку Коломиї довготермінові перспективі (КП).

Таким чином, навіть побіжний аналіз текстів місцевої преси засвідчив порушення найелементарніших правил українського правопису. Вважаємо, що наведені типи помилок є недопустимими в текстах друкованих засобів масової інформації. Вочевидь, літературним редакторам місцевим газетних видань слід ретельніше вичитувати матеріали, при цьому користуватися правописом та різнотипними словниками.

Список використаної літератури

1. Мацько Л. І. Стилїстика української мови / Л.І. Мацько, Л.О.Сидоренко, О.М.Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
2. Український орфографічний словник: близько 172 000 слів / укл. В.В.Чумак, І.В.Шевченко та ін. – К.: Довіра, 2008. – 983 с.
3. Український правопис / ред. Є. І. Мазніченко, Н.М. Максименко, О. В. Осадча. – К.: Наукова думка, 2012. – 288 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***МАТЕРІАЛИ XII ЗВІТНОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ВИКЛАДАЧІВ КОЛОМИЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ***

В авторській редакції
Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 4,53
Наклад 300 прим.
Зам. № 015/11/16

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (034) 250-57-82, (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011р.